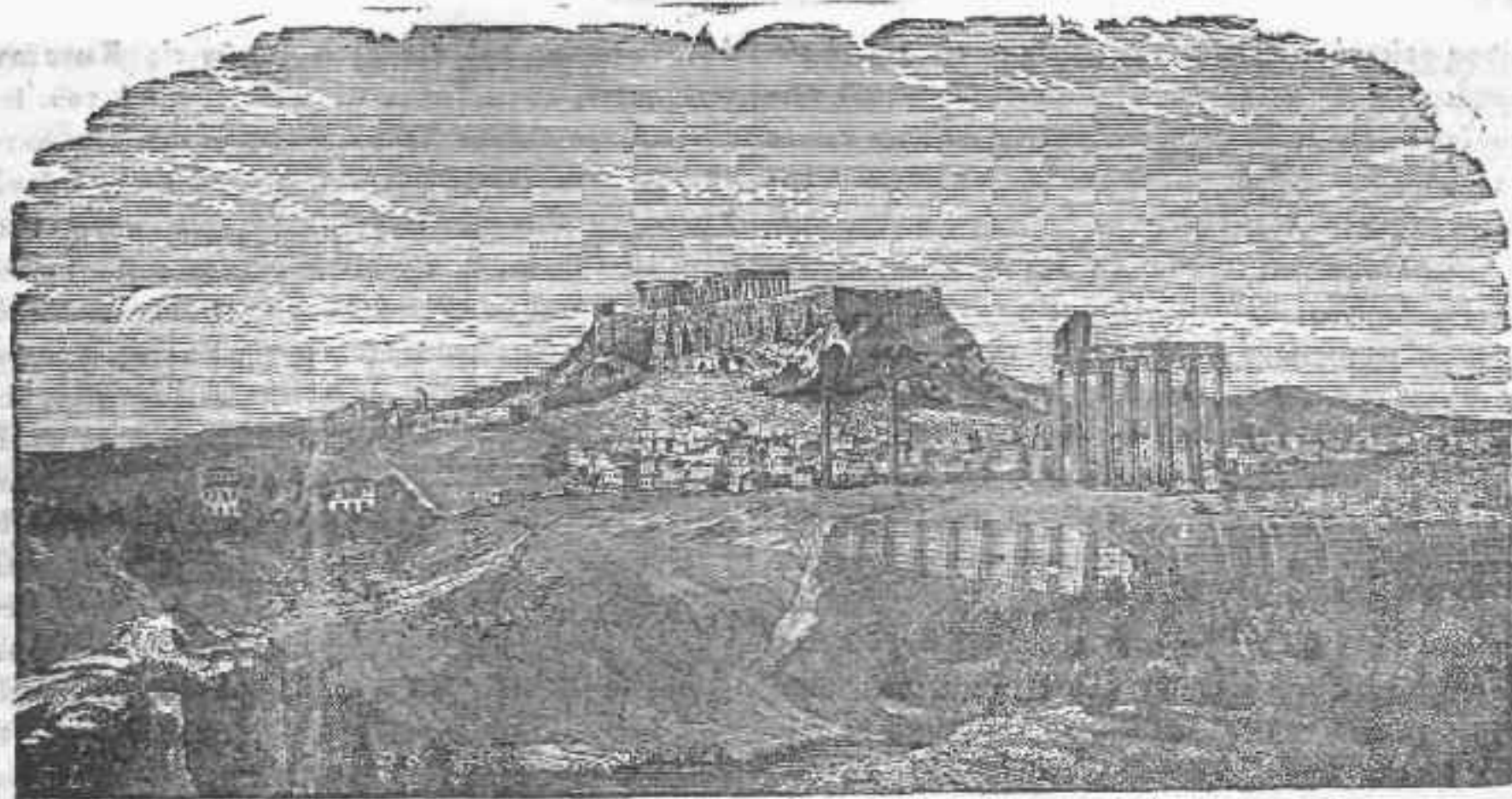

ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΜΑΙΟΥ, 1860.

ΤΟΜΟΣ ΙΑ'.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 241.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΚΗΝΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ.

Α'.

ΟΙ ΚΡΗΤΕΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΚΤΗΣΙΝ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ.

(Τέλος. *ἴδε φυλλάδ. 138, 139, 140, 141 καὶ 142.)

Οἰωνοὶ ἀπαίσιοι ἐπεστάτησαν εἰς τὰ ἐγκαίνια τῆς νέας κυβερνήσεως. Πένθος, κατήφεια, δυσελπιστία ἦσαν ἐντετυπωμένοι εἰς ὅλων τὰ πρόσωπα. Ἡ τελετὴ τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ δευτέρου Δουκὸς Κρήτης, ἣν ἤθελέ τις νομίσει μᾶλλον ἐπιτάφιον πομπὴν ἢ χαρμόσυνον ὁμήγυριν, διήλθε δύο φέρετρα, ἀναμνήσαντα τῆς αὐτονομίας τὴν ἐνίδρυσιν, διέβη μεταξύ δύο ἐξορίων. Τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν σεισμὸς ἐκλόνησε τὸν Χάνδακα καὶ τὴν Ρεθύμνην. Τὸ Δουκικὸν Συμβούλιον, εἰς τὸ Παλάτιον τυχόν, ἀνεπλήθησεν ἐντρομον ἐκ τῆς ἑδρας του. Ἡ ἀτμοσφαῖρα διὰ μιᾶς κατεθολώθη. ὑπὸ λαίλαπος αἰφνιδίως διωθηθεῖσαι, φαιαὶ νεφέλαι ἐκάλυψαν τὸν οὐρανόν. Περί δὲ τὴν ἐσπέραν ἐξερράγη βραγδαῖος ὑετός, ὅστις ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας διαρκέσας, κατεπλημμύρισεν ἀθιραπεύτῳ ζυμῇ τῶν ἐγκατοίκων καὶ πόλεις, καὶ κώμας, καὶ ἀγρούς.

Ἀλλ' ὑπάρχουσι θελλώδεις ψυχαί, εἰς μόνον τὸν

κίνδυνον ἀρεσκόμεναι καὶ ἀναρρῶνύουσαι. Ὁ διάδοχος τοῦ Μαρίνου Γραδινίκου ἀνέβη τῆς κινδυνεύουσας πολιτείας τὸν θρόνον, μεθ' ἧς ἄλλοτε τὸλμης ὁ ἀνδρεῖος Μούρτσουφλος, τὴν καθέδραν ἀναπληρώσας τῶν Κομνηνῶν, ἤλπισε νὰ σώσῃ τὸ Βυζάντιον ἀπὸ τῆς προκειμένης ἀλώσεως. Πασίγνωστον ἦτο τὸ ἀδυσώπητον μῖσός του καθ' Ἑνετῶν. Ἀλλὰ φρένες ὑπὲρ τὸ δέον σφοδραί, πάθη βίαια, ὀργὴ ἀμελικτος ἐπηρέαζον τοὺς λογισμούς του. Ἄν ὁ φρόνιμος προκατόχος του ἐσκέφθη καὶ προσενόησεν παρὰ πολὺ, οὗτος ἐξ ἐναντίας νεώτερος ὢν τὴν ἡλικίαν καὶ θερμότατος τὸ αἶσθημα, ὠρμήθη συχνότερον ὑπὸ ζήλου πατριωτικοῦ, ἢ ὑπὸ πολιτικῆς συνέσεως. 'Τί πρὸ πάντων ἀνύψωσεν αὐτὸν εἰς τὴν ὑπερτάτην ἀξίαν; Τὸ χάρισμα τῆς εὐγλωττίας; χάρισμα θαυμαστὸν μὲν καὶ λυσιτελὲς ἐν καιρῷ διασκέψεως εἰρηνικῆς, λίαν ὁμῶς ἐπικίνδυνον ἐν ὥρᾳ στάσεως ἢ ἐμφυλίου ταραχῆς, ὅτε συνήθως ἀρετὴ καὶ ἀγυρτεία, ὅτε φρόνησις καὶ δημοκρατία δυσδιακρίτως ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βήματος ἀντιποιῶνται τοῦ ὄχλου τὴν εὐνοίαν. Ἀκρατὴς ὢν ἐπιθυμίας καὶ ἐστερημένος πείρας ὁ Μάρκος Γραδινίκος, ἐνόμιζεν εὐκατόρθωτα τὰ δυσκολώτερα· ἀλλὰ πρόχειρον ἔχων τὴν πειθῶ, μετέδιδε καὶ πρὸς τοὺς ἀπαθιστέρους τῶν ἀκρατῶν τὴν χειμαρρῶδη φοράν τῶν διαλογισμῶν του. Καὶ εἶχε μὲν ἀρετὰς ἰδιωτικάς, τὴν γενναϊότητα, τὴν αὐταπαρνησίαν, ἐξόχως δὲ τὴν φιλοπατρίαν. Ἀλλὰ, χωρὶς νουεχίας καὶ σωφροσύνης, τί ὠφελοῦσι τὰ προτερήματα ταῦτα, μά-

λιστα εἰς τὸ πρῶτον τῆς ἀρχῆς; εἰς τί, ἡ εὐφράδεια τοῦ πλοιάρχου χρησιμεύει ἐν καιρῷ τρικυμίας; Πολιτεία κλυδωνιζομένη δύναται ἐνίοτε νὰ σωθῇ ὑπὸ ἀνδρὸς μετριοπαθοῦς καὶ περισκευμένου, εἰ καὶ ἀμβλυτέρου τὴν διάνοιαν· ἀλλ' εὐτολμία ἀσυλλόγιστος, καὶ τοι ἐπ' ἀρετῆς βεβαιωμένη, ἄλλην ἐλπίδα εὐδοκίμησεως δὲν ἔχει, παρὰ τὴν σφαλερὰν καὶ παράφορον ἐλπίδα τῆς τύχης.

Ἡ Εὐκλείδης τῆς Ἑνετικῆς Συγκλήτου, καὶ, ὡς εἶδομεν ἐν τοῖς πρόθεσι, ἡ συγκαταστατικὴ τῶν ἡγεμονικῶν ἀπάντησις, ἀπεκέντρων τὴν αὐτονομίαν τῶν Κρητῶν ἀπέναντι τῆς Εὐρώπης ὅλης. Ἐντεῦθεν δύο μόνον ἀπέμενον πρὸς ταύτους τρόποι καταφυγῆς· ἡ βοήθεια τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἡ ἐπέμβασις τῶν Τούρκων. Καὶ περὶ μὲν τοῦ πρώτου, οὐδεμία ἐλπίς· διότι ὁ αὐτοκράτωρ, ἐκ μὲν τοῦ Γαλατᾶ καὶ τῆς Περαιᾶς ὑπὸ χριστιανῶν στενοχωρούμενος, ἐκ δὲ τῆς ἀπέναντι Ἀσίας καταπιεζόμενος μᾶλλον ἐπὶ μᾶλλον ὑπὸ Μωαμεθανῶν, οὔτε μέσση ἐπιτήδεια, οὔτε καιρὸν, οὔτε διαθέσιν εἶχε νὰ υποβάλῃ τοιοῦτον κατὰ τῆς Ἑνετικῆς ἀντιπερισπασμόν. Περὶ δὲ τῶν Τούρκων, κρείττων ἢ πιθανότες. Οὗτοι ἤθελον προθυμότερον συνδράμει τοὺς κινδυνεύοντας. Οἱ Τούρκοι ἀνεδέχθησαν ἐφ' ἑαυτοὺς τὴν ἐκστρατείαν καὶ τ' ἀναλώματα τοῦ ἀγῶνος, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι οἱ Κρήτες ἤθελον μεταταῦτα παραχωρήσει αὐτοῖς τὸ φρούριον καὶ τὰ περιπόλια τῶν Χανίων. Ἀλλὰ τίς ἐνεπιστεύετο εἰς ἀπίστους; ἢ τίς ἤθελεν ἀποτολμήσει νὰ προτείνῃ ὡς ὠφέλιμον καὶ δεκτὴν τὴν ἐπιμαχίαν Μωαμεθανῶν, καὶ τοιαύτην ἰδίως ἐπιμαχίαν; Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, τῆς δὲ χρείας καταπεργούσης ὁσημέραι, οἱ προύχοντες τοῦ Χάνδακος, τὴν ἐσωτερικὴν ἀταξίαν καὶ τὸν ἐξωθεν κίνδυνον ἐπισταθμίσαντες, ἐβιάσθησαν νὰ ζητήσωσι σύμμαχόν τινα μετὰ τῶν χριστιανῶν, ἥτιον προσκεκλλημένον εἰς τὴν φιλίαν τῶν Ἑνετῶν, βοηθὸν ὅσον οἶόν τε τούτοις ἀντιπαθῇ. Πρὸς ἐπίτευξιν δὲ τοιαύτης συμμαχίας, ἐξ ἧς ἴσως τὰ πάντα ἐξηρτῶντο, πρόθυμοι συμφώνως ἀνεδείχθησαν νὰ προβῶσι καὶ εἰς λυπηρὰς ὑποχωρήσεις, ἂν κατὰ τύχην οὕτως ἤθελον ἀπαιτήσῃ οἱ ὅροι τῆς εὐκαιρίας διαπραγματεύσεως.

Τὰ βλέμματα τοῦ Λαυκικοῦ Συμβουλίου ἐστράφησαν ἀμέσως πρὸς τοὺς Γενουήτας. Φήμην διέτρεχε τότε τὴν νῆσον ὅτι ὁ Δουξ Γαβριήλ Ἀδόρνος, εἰ καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον συντεθεῖς κατὰ Κρητῶν τοῖς Ἑνετοῖς, ὁμῶς εὐδιάθετος ἐνδομύχως ἦτο νὰ συνδράμῃ τοὺς νησιώτας εἰς τὸν ὑπὲρ αὐτονομίας ἀγῶνα, ἂν ἑσπεργον οὗτοι νὰ συνάψωσι στενὰς σχέσεις πιστότητος καὶ ἀφοσιώσεως πρὸς τὴν Γενούαν, ἂν συγκατένευον ν' ἀφομοιωσῶσι τῆς Κρήτης τὴν πολιτείαν πρὸς τὸν τύπον τῆς Χιακῆς πολιτείας τῶν Ἰουστινιανῶν. Ἐνίσχυον δὲ τὴν φήμην ταύτην μυστικαὶ πρῆξικοπαί συσταθεῖσαι μετὰ τῶν ἐν Χίῳ Γενουητῶν. Τρεῖς κορυφαῖοι τῆς *Μαέρας* (1)

ἀποσταλέντας πρὸ τεσσάρων μηνῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν, κατάρθωσαν νὰ λάβωσι παρὰ τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου Χρυσόβουλον, δι' οὗ ἡ Βυζαντινὴ μοναρχία ἀνεγνώριζε καὶ ὁμολόγει τὴν ἐπὶ τῆς Χίου ἡγεμονίαν τῶν Ἰουστινιανῶν, μὴ ἐπιφυλαττομένη εἰς ἑαυτήν, ἢ τὸν εὐτελέστατον φόρον πεντήκοντα ὑπερπύρων (7 ἰουνίου 1363) (1). Ἄν λοιπὸν καὶ οἱ Κρήτες, ὡς οἱ ἀρχόντες τῆς Μαόνας, ἐπιτύγχανον νὰ σχηματίσωσι πολιτείαν ἀνεξάρτητον, τεθειμένην ἐνθεν μὲν ὑπὸ τὴν ἐπίσημον τοῦ αὐτοκράτορος ὁμολόγησιν, ἐκείθεν δὲ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Γενουητῶν, ἔδεν ἤθελον ἀρά γε ἀπαλλαχθῆ ἀπαξ καὶ διὰ πάντοτε ἀπο πάσης ἀπειλῆς, ἢ προσβολῆς ὑπὸ τῆς πρώην μητροπόλεως; Καὶ ἂν ἐξ ἐπιμέτρου, οὕτως ἤδη τὴν ἰδίαν πολιτείαν διοργανώσαντες, συνέδιδον φιλίαν καὶ συμμαχίαν πρὸς τοὺς ἐν Χίῳ Μαονεῖς, δὲν ἤθελον τάχα καταστήσει τῶν δύο συναφομοιωμένων Ἑλληνικῶν νήσων τὴν δύναμιν ἐπίφοβον πρὸς τὸ ἐν Ἀνατολῇ ἐμπόριον τῶν Ἑνετῶν; Ἡ διαφορὰ μετὰ τῆς πολιτείας τῆς Μαόνας καὶ τῆς ἐνεστώσης Κρητικῆς πολιτείας ἐλογίσθη ἀσήμαντος καὶ ἀνεπαίσθητος. Ποῦ ἐναπετίθετο εἰς Χίον ἡ ἡγεμονικὴ ἀρχή; Ἐν τῷ συλλόγῳ τῶν εὐγενῶν. Ὡς αὐτῶς καὶ εἰς Κρήτην. Ἀντὶ τοῦ Λουκῆ καὶ τῶν δέκα συμβούλων του, ἐκράτει εἰς Χίον τῆς ὑπερτάτης ἐξουσίας εἰς Πρίγκηψ μετὰ δώδεκα συμβούλων. Ἀνὰ πᾶσαν δὲ κρίσιμον περίστασιν συνηθροίζετο συμβούλιον εὐγενικόν, συγκαίμενον ἐκ τεσσαράκοντα μελῶν, καὶ, προκειμένης συζητήσεως ἐπὶ κρίσιμωτάταις, εἶχε ψήφου δικαίωμα πᾶς ἕκαστος Ἰουστινιανός, συμπληρώσας τὴν ἡλικίαν εἴκοσιν ἐτῶν. Μία καὶ μόνη δυσκολία ἐπέειχεν ὁσωσοῦν τὰς εὐχὰς τῶν Κρητῶν ἐν τῇ ἐπόψει τοσαύτου καλακευτικοῦ σχεδίου· ἡ ἑτερότης τοῦ δόγματος. Ἐπειδὴ, αὐτοὶ μὲν εἶχον ἤδη ἀσπασθῇ ὀριστικῶς τὰ δόγματα τῆς Ἑλληνικῆς Ὀρθοδοξίας, οἱ δὲ Γενουῆται τῆς Γενούας, ὡς οἱ Ἰουστινιανοὶ τῆς Χίου, ἐπρέσβευον τὰ τῆς Λατινικῆς. Ἀλλὰ καὶ μᾶλλον τῆς ἑτεροδοξίας ἐπτόχε τοὺς Κρήτας ὁ Παπικὸς Ζῆλος, ἡ πρὸς τὴν Ἐνωσιν μανία τῶν ἐν Περσίᾳ καὶ Χίῳ καὶ Γενούᾳ Ἰταλῶν. Δὲν ἠγνόουν οἱ προύχοντες τοῦ Χάνδακος, ὅτι ἐνῶ αὐτοί, ἀποτασσόμενοι τῷ λατινισμῷ τῶν προγόνων, ἐνηγκλιζοντο τὰς παραδόσεις τῆς Ἀνατολῆς, ὁ Φραγκίσκος Γαττιλούσιος, τυχαδιώκτης Γενουήτης, καὶ ὄργανον ἐφεξῆς τοῦ Λουκῆ Ἀδόρνου δραστήριον, προέτρεπεν ἀάκτως τὸν αὐτοκράτορα Παλαιολόγον νὰ ὁμολογήσῃ διὰ τινος Οἰκουμενικῆς Συνόδου τὸ σύμβολον τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸ παντελοῦσιον τοῦ Πάπα. Οὐδὲ ἠγνόουν τὴν ταπεινώσιν καὶ τὰς ἐλεεινὰς περιπετείας τοῦ Ἑλληνικοῦ κλή-

τῶν αὐτῶν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς λέξεως *Μονὰς*, ἥτις ἐσημαίνει τὴν εἰς ἑν καὶ μόνον ἡγεμονικὴν σαρρατὴν ἐννοσίαν πάντων τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας τῶν Ἰουστινιανῶν.

(1) "Ἐν τῇ σχετικῇ Χρυσόβουλα εἰς τὴν συγγραφὴν τοῦ Καρόλου Παγάνου· «*Bello Impresco o del Dominio de Genova e bello Greci*», σελ. 127.

(1) Ἡ λέξις *Μαουα* παράγεται κατὰ μορφήν τῶν Γενουη-

ρου εἰς Χίον, τὰς ἐκ πρώτης ἀρχῆς παρὰ τῶν Μαυρίων ἐνεργηθείσας. Οἱ ἰθαγενεῖς Γραικοί, ὑπὸ τῆς συνεχοῦς καταδιώξεως δυσαναπνεύσαντες, καὶ μηχανισθείσας ἰδόντες τὰς συνθήκας αὐτῶν μετὰ τῶν ἐπιλυθῶν Ἰουστινιανῶν, οἵτινες καὶ Λατινεπίσκοπον παρὰ πᾶσαν συμφωνίαν εὐλόγησαν εἰς τὴν νῆσον, καὶ τῇ ἐξουσίᾳ τοῦτου καθυπέδωκον τὸν Ὁρθόδοξον Ἀρχιεπίσκοπον, προσήκον ἰλιγγίσαν, ὥστε συναπεψάσαν ἐν μυστικῇ συνωμοσίᾳ ν' ἀποσφύξωσι τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναστάσεως τοῦ 1347, πάντας ἐν γένει τοὺς Γενουήτας, συναθροισθέντας εἰς τοὺς ναοὺς τῆς πόλεως πρὸς ἀκρόασιν τῆς ἱερᾶς λειτουργίας. Τὸ σύνθημα ἀπεκαλύφθη προλαβόντως, καὶ οἱ Ἰταλοὶ ἐσείθησαν. Ἀλλ' οἱ συνωμῶται, αὐτόφωροι συλληφθέντες εἰς συμβούλιον ἐν τῇ ναυὶ τοῦ ἁγίου Γεωργίου, παρεδόθησαν εἰς τὸν βρόχον τοῦ δημίου, πᾶς πολλοὶ τὸν ἀριθμὸν. Ἀπὸ γονίσθησαν δὲ μετ' αὐτῶν καὶ τινες κληρικοί, ἐν οἷς καὶ ὁ ἰθαγενὴς Μητροπολίτης, ἔσχατος τὴν ἀρχιερατικὴν εἰς τὴν ἐκείνην τῇ νήσῳ κατὰ τὴν ἐξῆς κυριαρχίαν τῶν Γενουητῶν (1).

Καὶ ὅμως, αἱ ἀνωμαλίαι αὗται δὲν ἐνέδωκον τοῖς Κρήταις εἰς ἐσχάτην ἀθυμίαν. Ἢλπισαν νὰ συμβιβασωσιν ἐπὶ τῷ αἰσιώτερον τὰ τε πολιτικὰ καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα. Διό, γενικοῦ συμβουλίου κροτηθέντος, ἐδόμηνοντα τέσσαρες ψῆφοι κατὰ μόνων δεκαεννέα ἐκήρυξαν δεκτὴν τὴν πρότασιν τοῦ Δουκὸς Μάρκου περὶ διαπροσδοσίως πρὸς τὸν Δουκὰ Γαβριὴλ Ἀδόρνον τῆς Γενούης. Συνεπεία δὲ τῆς ψήφου ταύτης, τρεῖς εὐγενεῖς ἐξελέχθησαν διὰ τὴν ἀποστολὴν, ὁ Λεονάρδος Γραδίνικος Καλλέργης, ὁ Λεονάρδος Γραδίνικος Βαράλδος, καὶ ὁ ναύαρχος τῆς Δημοκρατίας Ἰκωνάκης Ρίτσος (2). Ἐλαβον οὗτοι ἐγγράφον ἐντολὴν νὰ περιορισθῶσι κατ' ἀρχὰς μόνην καὶ ἀπλὴν ζητοῦντες τὴν συμμαχίαν. Εἰ δὲ ἡ αἰτήσις αὕτη ἀπετύγχανεν, τότε ἔθελον ἐξικετεύειν καὶ τὴν προστασίαν τῶν Γενουητῶν ἐπὶ τῆς αὐτονομίᾳ Κρήτης, παραχωροῦντες ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τοῖς προστάταις καὶ δικαίωμα ναυστάθμου εἰς ἓνα τῶν λιμένων τῆς νήσου, ἐπὶ δὲ ὅρον ἐτήσιον εὐκαίρως προσδιορισθόμενον. Ῥητῶς, ἄλλως τε, πρηγγέλλοντο οἱ πρέσβεις νὰ μὴ συνομολογήσωσι τὴν ἐλαχίστην ὑποχώρησιν, δυναμένην ἐφ' ἧς νὰ προσβάλῃ μάλιστα ἢ ἥττον, ἀμέσως ἢ πλεονεξίᾳ τὴν ἀκεραιότητα καὶ ἀνεξάρτητον ἐνέργειαν τῆς ἰθαγενεῖς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας.

Ἐν τοιούτοις, ἡ Κυβέρνησις τῆς Ἑνετίας ἐδιδάσκατο παρὰ κατασκόπων περὶ παντὸς κινήματος. Εἰς ἡμερολόγιον, διαπρέπον ἐπὶ μισελληνικῇ λεπτολογίᾳ, καταμηνύειν ὁ Λατινεπίσκοπος ἢ καὶ Λατινοκατάσκοπος Κορώνης Γεώργιος Μολίνος, Κρήτης τὴν πατρίδα, καὶ συγγενὴς τοῦ Συμβούλου Γεωργίου, μίαν

κατὰ μίαν τὰς ἀλλεπαλλήλους εἰδήσεις τῆς ἐπαναστάσεως. Ἐγράψαν οὗτοι πρὸς τὴν Σύγκλητον, ὅτι καθήδρυσαν οἱ ἀποστάται Δεκαμελὲς Συμβούλιον ἐπικρατείας, ὁρισμένον εἰς τὴν προάσπισιν τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας (ῥάσις ἀξιοσηκείωτος), ὅτι δὲ ἡ ἀρχὴ αὕτη ἐξέδωκε ψήφισμα, ἐπιβάλλον τὸν θάνατον καθ' οἵονδήποτε ἐτόλμα νὰ προτείνῃ εἰρήνην μετὰ τῆς Ἑνετίας, ἢ καὶ συνδιαλλαγὴν. Ἐγράψαν, ὅτι Μαρῖνος ὁ Γραδίνικος, ὁ καὶ Φρόνιμος παρονομασθεὶς, ἀνεδείχθη ὁ πάντων μωρότερος ἐξομώσης, δημοκοπίας χάριν, τὴν λατινικὴν πίστιν, καὶ συνεπιβουλεύσας μετὰ τοῦ Καλλέργου τὴν ζωὴν παντὸς εὐγενοῦς μὴ ἀκολουθήσαντος τὴν μορίαν του. Ἐγράψαν, ὅτι πολλοὶ τῶν ἀνταρτῶν, ἀποσκιρτήσαντες ἤδη τῆς ἀρχεντικῆς προδοσίας, διὰ τὴν ἐκραγεῖσαν ἀναρχίαν, συνέλαβον σκοποὺς διαλλακτικωτέρους πρὸς τὴν μητρόπολιν, ὅθεν οἱ περὶ τὸν Γραδίνικον ἐρεθισθέντες, ἄλλους μὲν ἐξώρισαν, ἄλλους δ' ἐθάψαν εἰς σκοτεινὰς φυλακάς. Ἐγράψαν, ὅτι ὁ Καλλέργης ἐκρημνίσθη παρὰ τοῦ Δουκὸς ἀπὸ τοῦ παραθύρου τοῦ Πιλατίου, ὡς συλλαβὴν τὴν ἰδέαν νὰ ἰδιοποιηθῇ τῆς νήσου τὴν ἡγεμονίαν, τοῦθ' ὅπερ συνεπέφερε ταχέως καὶ τὴν δολοφονίαν αὐτοῦ τοῦ Δουκὸς· τέλος πάντων ἔγραψαν, ὅτι, μετὰ τὸν θάνατον τοῦτου καὶ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ διαδόχου του, τρεῖς ἀπόστολοι ἀπέπλευσαν ἐσπευσμένως εἰς Γένουαν ἐπὶ σκοπῷ τοῦ ἐπικαλεσθῆναι οὐκέτι τὴν συμμαχίαν, ἀλλὰ τὴν προστασίαν τοῦ Δουκὸς Ἀδόρνου, ἢ ἄλλως ἐπὶ σκοπῷ τοῦ ὑπεκκαῦσαι τὴν ἀπληστείαν τῶν Γενουητῶν, οὕτω δὲ κινήσαι μεταξὺ τῶν δύο ἀντιζήλων Δημοκρατιῶν πόλεμον νέον καὶ πεισματωδέστερον (3). Τὸ ἡμερολόγιον τοῦ Μολίνου συνεφώνει ἀκριβέστατα καὶ πρὸς ὅσα ἄλλα καταμηνύον κρυφίως οἱ ἑβραῖοι τοῦ Χάνδακος, ἀντεπιστέλλοντες πρὸς τοὺς ἐν Ἑνετίᾳ ὁμογενεῖς των. Μάλιστα ἐκ τοῦ ὑπομνήματος Ἰουδαίου τινός, Σαρωνὴλ Μαυρογονάτου καλουμένου, ἀναφαίνεται σαφέστερον τοῦ Καλλέργου τὸ μηχανήμα. Κατ' αὐτόν, εἶχεν ὁ στρατηγὸς οὗτος σκοπὸν νὰ σφετερισθῇ διὰ τοιαύτου αἰφνιδίου τὴν ἀπόλυτον κυβέρνησιν, ὡς ἐπραξε καὶ πρὸ τινῶν μηνῶν, ἐν τῷ καταργῆσαι τὴν κυριαρχίαν τῶν Ἑνετιῶν. Κύριος δὲ τῆς Κρήτης γενόμενος, προὔτιθετο παρεξῆς νὰ ὁμώσῃ πίστιν καὶ ὑποταγὴν πρὸς οἵονδήποτε πολιτάρχην Ἀνατολῆς ἢ Δύσεως, χριστιανὸν ἀδιαφόρως ἢ μωχμεθανόν, ἥθελε συγκαταβῇ νὰ ὁμολογήσῃ τὴν Δεσποσύνην του, καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν κυβερνητικὴν ἰδιονομίαν τῆς νήσου, μεταστάσης εἰς Δεσποτάτον (Despotato). Ἐξάρρυνε δὲ τὰς προσδοκίας του πρόσφατόν τι συμβάν, θορυβοῦν τότε τὴν Ἑλλάδα, ἢ εἰς παρόμοιον σχῆμα Πριγκιπάτου ἀπονομῇ (1357) τῶν Ἑλληνίδων νήσων Ζακύνθου καὶ Κεφαλληνίας, ἣν ἐποίησεν ἡ βασίλισσα Νεαπόλεως Ἰωάννα πρὸς τὸν μέγαν ἄρχοντα καὶ στρατηγὸν αὐτῆς Λεονάρδον τὸν Τόλκον. Ὁ δὲ ἐπιστολῆς ἀποδηλῶν τὰ Κρητικά, ἐπέβαινε τὴν ἐλθεσὶν του κατονομαζών

(1) Pagano, Domin. de' Genov. in Grecia, σελ. 129, 130.

(2) Αἱ Ἑνετικαὶ ἱστορίαι διδόναι πρὸς τὸν Ῥίτσον τὸ ἀξίωμα τοῦ Σοφρακομίτου (Sopracomito). *Ora Tentori St. Venezie. T. VI. p. 172.

(3) Cappalletti, St. Venez. L. XV. C. XV. p. 376.

ένα καθ' ένα τοὺς κυριωτέρους ἐνόχους, ἐπιβαρύνων δὲ κατ' ἐξοχὴν τὴν οἰκογένειαν τῶν Γραδινίκων, οὓς ἀπεκαλεῖ *γορδικὰς μάστιγας τοῦ βασιλείου*. Οὐχ ἤττον ἀξιωμανημόνευτον καὶ τὸ τελευταῖον σφάλιν τῆς καταμηνύσεώς του. Εἰ καὶ δυσάρεστον πρὸς δημοσίον Ἑλληνικόν, ἀλλ' ἱστορικῇ θεωρακίζόμενοι ἀπαθεία, ἀναφέρομεν αὐτὸ κατὰ λέξιν. Νοεῖ πᾶς ἕκαστος ὅτι γράφει κακὸ βουλος Ἑβραῖος. α Ἰπσεσχέθησαν, λέγει, ἐνόρκως καὶ διὰ πάσης ἐπιστημότητος τὴν ἀσφάλειαν προσώπων καὶ κτημάτων. Ἀληθές ὅμως πρὸς τί; Μόνον καὶ μόνον ὅπως, οἱ ἀπάνθρωποι, ἀσφαλέστερον εἶτα μᾶς στραγγαλίσωσι, καὶ ἀπογυμνώσωσιν. Οὕτως ὁ δοκιμὸς κλέπτης ἀποκοιμίζει τοὺς οἰκοδεσπότας διὰ ναρκωτικοῦ ποτοῦ καθ' ἡν νύκτα μελετᾷ νὰ συλλήσῃ τὸν οἶκον μετὰ τῆς συμφορίας του. Ἐγειρόμενοι καθ' ἑκάστην πρωΐαν, ἐρωτῶμεν ἀλλήλους ἂν ἐτοιχοκολλήθῃ νέος τις φόρος, νέος τις δασμὸς, νέος τις ἔρκανος βιαστικός; τίς ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐλωποδυτήν, ἢ ἐρραπίσθῃ, ἢ ἐσφάγῃ; ποῦ κατὰ τὴν παρελθούσαν νύκτα κατέπεσε τοῦ ὀργιζομένου Σαβκάθ ὁ κεραυνός; Ζῶντας δ' εἰσέτι βλέποντες ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ τὰ τέκνα μας καὶ τὰς γυναῖκάς μας, δοξάζομεν ἐντροχοὶ τὸ θαῦμα τοῦ οἰκτιρμονοῦ Κυρίου, καὶ περιμένομεν τὴν τύχην τῆς αὔριον, ἀριθμοῦντες τὰς ὥρας τῆς ὑπάρξεώς μας οὐκ ἄλλως, ἢ ὡς καταδεδικασμένοι εἰς σφαγὴν. Πίστευσον, λοιπόν, εἰς ὄρκους Γραικῶν, ἀναπαύθῃ εἰς Κρητῶν ὁμολογίας! Προτιμητέοι γιλιάκις Τοῦρκοι, Τσάκονες, Σαρακηνοί! Οὗτοι, τοῦλάχιστον, τὴν πειρατείαν μετερχόμενοι, δὲν προσποιῶνται ἱερὰν ἐντολὴν εὐνομίας καὶ δικαιοσύνης διὸ εὐκόλως δύνασαι νὰ προλάβῃς τὰς κακώσεις των διὰ τῆς φυγῆς. Ἀλλ' οἱ Γραικοί, γένος ἄπιστον, παράνομον, ἐπικατάρaton, *nation perfida, scellerata, maledetta*, ὁ Γραικὸς ἔχει μὲν εἰς τὸ στόμα τὴν ὑπόσχεσιν τῆς σωτηρίας σου, κρύπτει δὲ πονηρῶς ἐν τῇ καρδίᾳ τὴν πρόθεσιν τῆς ἐκδερματίσεως σου. *El Grego simula la prava voja de spolaru v.*

Πλουσιώτατον ἔλεγεν ἡ κοινὴ γνώμη τὸν Μαυρογύνατον. Ἔνεκα τῆς φήμης ταύτης, ὁ χρυσολάτρης Ἑβραῖος ἐβιάσθη ἐπανειλημμένως νὰ καταβάλῃ ὑπὲρ τῆς Δημοκρατίας ἔρκανον χρηματικὸν ἄδρόν. Ἀλλὰ, πλὴν τῶν ὀδυνηρῶν ἀφαιμάξεων τοιοῦτου εἶδους, ἔπαθε συγχρόνως καὶ τι ὀδυνηρότερον ὁ δειλαῖος. Μία τῶν ἀνεψιῶν του, ὑπό τινος Κρητὸς χυδαίου ἀρπαγείας, ἐξώμασε τὸν ἰουδαϊσμόν, καὶ αὐτοπροαιρέτως ἐβαπτίσθη. Νύμφη δὲ τοῦ ἐρχστοῦ γενομένη, ἐνήγαγε τὸν θεῖον εἰς τὰ δικαστήρια, ὡς καταχρασθέντα δῆθεν τῆς πατρικῆς αὐτῆς περιουσίας. Διὰ τοιοῦτου μέσου ὠκαιοποιήθη, ἄδελον εἰ δικαίως ἢ ἀδίκως, τὸ τριτημόριον τῶν γνωστῶν ὑπαρχόντων του.

Ταῦτα πάντα προέτρπον τὴν Ἑνετίαν εἰς τὴν ἐπίσπευσιν τῶν ἐπανακτήτικων παρασκευῶν. Ἦτο πλεόν καιρὸς νὰ δοκιμάσῃ καὶ διὰ πολέμου ἂν ἠδύνατο νὰ χειρῶσῃ πάλιν τὴν ἀποξενωθείσαν ἀποικίαν.

Διέτριβε τότε εἰς Μεδιόλανα, ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ

ἐκεῖ Λουκὸς Βισκόντου, περίφημός τις στρατηγός, Λουκῖνος Δελδέρμες ὀνομαζόμενος, ἐξ ἐκείνων, οἵτινες πατροπαράδοτως μετῆλθον κατὰ τὴν ἰταλικὴν χερσόνησον τὸ ἐπάγγελμα τῶν *Κονδοτιέρων* (*Condottieri*), εἶδος Ἀρισταλῶν, πωλούντων ἐπ' αἰμοιβῇ τὸ ξίφος καὶ τὴν στρατιωτικὴν αὐτῶν τιμὴν πρὸς τὸν μὲν καὶ πρὸς τὸν δέ. Ὁ ἐκ Βερόνης Λουκῖνος Δελδέρμες, πρόγονος στρατηγῶν, διαπρεφάντων ἀκολούθως ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ΙΔ' καὶ ΙΕ' ἐκτονταετηρίδος, ἤξιούτο καὶ αὐτὸς ὑπολήψεως προσωπικῆς οὐ τῆς τυχοῦστος, ὡς ἐμπαιροπόλεμος ἄμα δὲ καὶ ὡς συνετὸς περὶ τὰ πολιτικά. Πρὸς τὸν Κονδοτιέρον τοῦτον ἐνκρίβετο ἐξ ἀρχῆς ἡ Σύγκλητος. Ὁ Λουκῖνος, ἐπισήμως προσκληθεὶς, καὶ ἄδειαν λαβὼν ἀπουσίας παρὰ τοῦ κυρίου του, ἀφίκετο μετὰ τινῶν ὁπαδῶν εἰς Ἑνετίαν, ἀρχομένου τοῦ ἔτους 1364. Ἦσαν ἤδη ἐκεῖ παρὰ τῆς Κυβερνήσεως ἐξ ὅλης σχεδὸν τῆς Ἰταλίας συνθηροισμένοι πολλοὶ ὑπαρχηγοί, ἐπὶ ταύτου κοιμίσαντες μεθ' ἑαυτῶν στρατὸν ἐπίλεκτον. Τῇ ἐπαύριον τῆς ἐλευσεως του ἐτελέσθη ἐν τῇ μητροπόλει τοῦ Ἁγίου Μάρκου λειτουργία πολυτελὴς, παρισταμένων τῶν ἀρχηγῶν τῆς Τεσσαρακοντανδρίας (*Capì della Quarantia*) καὶ τῶν λοιπῶν Πατρικίων. Ὡς δὲ εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ Βαλδουίνου, ὁ ἀρχιστράτηγος τῆς κατὰ Κρητῶν ἐτοιμαζομένης Σταυροφορίας ὤμοσε γονυπετῆς πίστιν τῷ Λουκί, οὕτω καὶ ὁ Δοῦξ, ἐναλλαξ τὴν χρυσοῦραντον τῆς ἀξίας του στολὴν περιβεβλημένος, καὶ φορῶν τὰ κόκκινα τῶν αὐτοκρατόρων μας ὑποδήματα, παρέδωκε τῷ ἀρχιστρατήγῳ τὴν σημαίαν τῆς Δημοκρατίας. Ὁ Δοῦξ Ἑνετίας Λαυρέντιος Κέλσης ἐγίνωσκε καὶ Κρήτην καὶ Κρήτας ἐκ τοῦ σύνεγγυς. Διέτριβεν εἰς Χάνδακα, καθὼς ναύαρχος, ὅτε ἀπροσδοκῆτως ἀνηγορεύθη πολιτάρχης ὑπὸ δώδεκα πρέσβειων, ἐκεῖ ἀποσταλέντων ὑπὸ τῆς Συγκλήτου. Αὐτόν, οἰκαδὲ ἐπανακάμψαντα, προσεκύνησαν ὡς Δοῦκα πάντες οἱ πολῖται, πλὴν ἑνός, τοῦ ἰδίου του πατρὸς, ὅστις ἠπειθήσε, παραστήσε τὴν πατρικὴν ἐξουσίαν ἀνωτέραν οἰασθήποτε ἐπιγείου. Ὁ Λαυρέντιος, θεὸς Σταυρὸν ἐπὶ τοῦ κερατοειδοῦς Λουκικοῦ πύλου, ἠνάγκασε τὸν πατέρα νὰ κλίνῃ τὴν λευκότριχα κεφαλὴν.

Μεταξὺ τῶν διασῆμων προσώπων, ἅπερ ἐκόσμησαν τὴν πομπὴν αὐτὴν διὰ τῆς παρουσίας των, ἐν μέσῳ τῆς τύρβης ἀρχόντων, μεγιστάνων, συμβούλων, πρέσβειων Ἰταλῶν, Γάλλων, Ἰσπανῶν, Γερμανῶν, συνέτυχε καὶ τις γέρον, κόσμιος τὸ σῆμα, καὶ εὐπρεπὴς τὴν στάσιν τοῦ σώματος, τὴν δὲ ἡλικίαν ὡς ἐξηκονταετής, αὐτὸς μὲν ἱματισμὸς ὑπέφαινε τὸν κληρικόν, ἡ δὲ κερκὴ ἐφερε παραδόξως θάφνινον στέφανον. Τὸ πρόσωπον τοῦτο τῆς ταλετῆς ἐφείλκυε τὸ βλέμμα καὶ τὴν περιέργειαν ἀπάντων. Καί τοι προσκληθεὶς ὁ ξένος παρὰ τοῦ τελτάρχου νὰ λάβῃ θέσιν παρὰ τὸν θρόνον τοῦ Λουκῶς, ἀπεποιήθη τὴν μοναδικὴν τιμὴν, καὶ ἔστη ἀπλῶς εἰς τὸν πρῶτον στοῖχον τῶν ἀξιωματικῶν, συνδιαλεγόμενος ἐκ διαλειμακτῶν πρὸς τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ Πάπα. Ὅθεν ἡ μετριοφροσύνη τοῦ γέ-

ροντος ; Ἰ Εἶχεν ἄρα τὴν συνείδησιν ἐν ἑαυτῷ, ὅτι ὁ ἰδιός του θρόνος ἦτο ἄλιαν ὑπέρτερος τοῦ Λουκι-
κῶ ἐκείνου, ὅτι τὸ στέμμα, ὑπερ ἐκαλλώπιζε τοὺς
πολιτοὺς του κροτάφους, στέμμα ὄντως ἡγεμονικόν,
πεπρωμένον ἦτο νὰ ἐπιζήσῃ εἰς τὸ μεγαλεῖον ὅλων
τῶν βασιλέων τοῦ αἰῶνός του ; Ἦ τότε Ἰταλία,
ἐστία δημοκρατικῆς κινήσεως, κέντρον ἐπιστήμης,
ποιήσεως, ὀργασμοῦ διανοητικοῦ, ἡ ἐνδοξος πατρίς
τοῦ Δάντου καὶ τοῦ Ριέντσου εἶχεν εὐφημήσει τὸν
ξένον εἰς τὸ Καπετωλεῖον πρῶτον πολίτην Ἰταλόν·
αἱ δὲ διάφοροι πολιτεῖαι τῆς χερσονήσου ἐφιλοτι-
μήθησαν νὰ κυρώσωσι τῆς Ῥώμης τὴν ὁμολόγησιν.
Ἐκτοτε πόλεις πόλεων, καὶ θύραι ἡγεμόνων ἠνεώ-
χθησαν προθύμως πρὸς τὸν ἐξοχὸν ποιητὴν, καὶ ἱ-
στορικόν, καὶ θεολόγον, καὶ πολιτικόν, τὸν εἰς τὸ
λατινικόν του ὕψος μεταδόντα τὴν ψυχὴν, τὴν γλα-
φυρότητα, τὴν εὐκαμψίαν τῆς ζωῆς ἰταλίδος, πρὸς
αὐτόν, ὅστις εἰς τὰς ἀναπτέρωσις τῆς φαντασίας
του πρῶτος καὶ μόνος τοῦ νεωτέρου κόσμου συνε-
πανώρθωσεν ἐν ἁρμονικῇ συγκράσει τρεῖς ἑτερογε-
νεῖς ἰδανικότητας, τὴν ἑλληνικὴν τοῦ Πλάτωνος,
τὴν ῥωμαϊκὴν τοῦ Σκηπίωνος, καὶ τὴν ἱπποτικὴν
τοῦ χριστιανικοῦ μεσαιῶνος. Ναί, τὴν νεορὰν Ἑλ-
λάδα τοῦ Πλάτωνος. Ἀνέτελλεν εἰς Ἰταλίαν κατ' ἐ-
κείνας τὰς ἡμέρας μία τις ἰδέα, προωρισμένη βαθ-
μῶδον ἐφ' ὅλην τὴν οἰκουμένην νὰ διαδοθῇ, πε-
πρωμένη νὰ ῥιζοβολήσῃ βαθύως εἰς τὴν γῆν τοῦ
πολιτισμοῦ, βαθύτερον τῆς κραταιοτέρας μοναρχί-
ας, ἡ ἰδέα αὕτη, τὴν ὁποίαν εἶδομεν κατὰ τὸν
ὑπὲρ ἔθνοτῆτος ἀγῶνά μας θαυμασίως μεταβεβλη-
μένην εἰς αἶσθημα φιλελληνικόν. Ὁ Φραγγίσκος
Πετράρχης, λάτρης τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἀνα-
δείκνυται πρῶτος τῶν Εὐρωπαίων *greculophones*· εἶ-
ναι τοῦλάχιστον ὁ ἰδρυτὴς τοῦ φιλολογικοῦ τῶν
ἐσπερίων ἑλληνισμοῦ· διότι, κατὰ πᾶσαν ἀλήθειαν,
ὁ πολιτικὸς φιλελληνισμὸς εἶναι προῖον μεταγενέ-
στερον, καρπὸς τῆς ἐποχῆς μας. Ἰ Τί, λοιπόν, ἐπέ-
συρεν εἰς τὴν εὐκτῆριον ἐκείνην τελετὴν καθ' Ἑλλή-
νων τὸν μαθητὴν τοῦ Λεοντίου, τὸν πλατωνικὸν
τῆς Λαύρας ἐραστὴν ; Ὁ Πετράρχης, καὶ τοι ἑλλη-
νιστής, καὶ τοι ποιητής ἀλλ' ἦτο πολίτης πάσης
ἰταλικῆς πολιτείας, ἦτο Ἰταλὸς πρὸ πάντων. Ἦτο
εἰς ἄλλας λέξεις ζηλωτὴς τῆς ἐκκλησιαστικῆς
κοσμοκρατορίας τοῦ Πάπα, καὶ τῆς κασμικῆς τῶν
Ἑνετῶν. Οὕτω πως ἀγαπῶσι καὶ οἱ σημερινοὶ Ἀγ-
γλοι τὴν πατρίδα των. Ἐπεταί, ὅτι ὁ Πετράρχης
φιλῶν τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἰταλίας, κατεδίκαζε τὴν
ἀπελευθέρωσιν τῶν Κρητῶν. Ἰδοὺ πῶς ἐρμηνεύεται
ἡ ἐν τῷ Ἀγίῳ Μάρκῳ παρουσία του. Ἰδοὺ τί προὐ-
κάλεσε καὶ τὴν παραινετικὴν ἐκείνην ῥητορείαν, ἣν
εἰς τὸ τέλος τῆς τελετῆς ἀπέτεινε πρὸς τὸν ἀρχι-
στράτηγον τῆς Δημοκρατίας Δελβέρμεν (1). Ἦ προσ-
φώνησις, μνημεῖον περίεργον τῆς ἐποχῆς, συνδέ-
εται τοσοῦτον πρὸς τὸ ἐπεισόδιον τῆς Κρητικῆς

αὐτονομίας, ὥστε κρίνομεν καλὸν νὰ μὴ ἀποσιωπή-
σωμεν αὐτήν. Καταχωρίζομεν λοιπὸν σύντομον ἀπό-
σπασμα. Ἐξ αὐτοῦ θέλει συμπεράνει ὁ ἀναγνώστης οἷος
ὑπῆρξεν ἐν τῇ τάξει τῶν λογίων ὁ ἀφηρημένος τῶν
βιβλίων Ἑλληνισμὸς, πρὶν ἢ χεῖμα ῥοῦς αἵματος Ἑλλη-
νικοῦ σαρκοποιήσῃ καὶ παρ' ἡμῖν καὶ ἐν Εὐρώπῃ τὰς
ἀτμώδεις ἀναμνήσεις τῆς πατρίου ἱστορίας μας.

« Ἀγῶνα ἀμφοβολόν, (εἶπεν ὁ Πετράρχης πρὸς
τὸν Λουκίον) δεινὸν ἀγῶνα ὑποδύη, πορευόμενος
εἰς Κρήτην, νῆσον δευτέραν τὸ μέγεθος μετὰ τὴν
Τρινακρίαν, νῆσον τοῦ ἡμετέρου πελάγους πε-
ρίφρημόν τε καὶ ἰσχυράν, νῆσον ἑκατόμπολιν τὸ
πάσαι, ἐνθα τὰ βετίλεια καὶ ὁ τάφος τοῦ Διός, ἐνθα
ὁ τρομερὸς Μινώταυρος καὶ ὁ ἀδιδεξοδὸς Λαβύρινθος
ἐμυθολογήθησαν. Ἐκ τῶν ἡμετέρων νήσων, νομίζω,
οὐδεμία ἀπέχει τοσοῦτον τῆς ἡπείρου. Πέλαγος ἀ-
πέραντον πανταχόθεν, καὶ ἀλίμενοι αἰγιαλοί. Οἱ
δὲ κάτοικοι αὐτῆς παιπάλιοι, πανοῦργοι, ἐϋσταί,
κατὰ μαρτυρίαν οὐ μόνον τῶν Ῥωμαίων καὶ Ἑλλή-
νων ποιητῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀποστόλου Παύ-
λου, ἐξελέγχοντος αὐτοὺς ἐν τῷ ῥητῷ· « Αἰεὶ ψεύ-
σται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαὶ » (1). Ἄνθρω-
ποι κατὰ πάντα νωθροὶ, πρόθυμοι δὲ μόνον καὶ ἐ-
γρήγοροι εἰς τὴν ἀπάτην· ἔμπειροι εἰς πᾶν εἶδος
μηχανοῤῥαφίας, συνειθισμένοι εἰς τὴν μοχθηρίαν καὶ
τὸ κακοῦργημα· ἐκ μακρῆς μὲν ἔξω ἐπιρρέπεις εἰς
οἰανδήποτε παρανομίαν, νῦν δὲ ἀποτεθριωμένοι ὑπὸ
τῆς ἀσκησίας τοῦ συνειδότητος, καὶ ὑπὸ ἀπελπισίας.
Οἱ δὲ οἱ κάτοικοι, τοιοῦτος καὶ ὁ τόπος, ὄρεινός,
δυσῆτος, ἀλσώδης, ἄνυδρος. Οἱ μὲν ἀγροὶ αὐτῆς
αὐχμηραὶ, τραχεῖς, ἀνώμαλοι, αἱ δὲ ὁδοὶ σκολιαί,
περίπλοκοι, καὶ εἰς ἐνέδρας ἐπιτήδεια. — Ἐάν, ὅ
μὴ γένοιτο, τύχη σοι δυσπραγία τις εἴτε περὶ τὴν
ὑποχώρησιν, εἴτε περὶ τὴν πρόδασιν τοῦ στρατοῦ·
ἐάν προσκόψῃ ἡ πορεῖα σου εἰς φραγμοὺς πετρώ-
δεις, ἢ ἐμπόδια λιμναῖα, ἢ νῶτα θαλάσσης (Carcer
aequoreus!), μὴ φοβοῦ, ἀλλ' ἀνάστηθι μεγαλοψύχως,
καὶ βῆθι ὠρίμῳ τῇ σκέψει! Πράξον, κατὰ τὸ ἔθος
σου, νίκησον, μιμούμενος αὐτὸς σεαυτόν! Μνήσθητι
δὲ συγχρόνως καὶ τῶν προγονικῶν κατορθωμάτων,
ὧν τὴν γνῶσιν θέλεις πορισθῇ ἐξ ἀναγνώσεως, ἢ ἐξ
ἀκροάσεως! Μὴ λησμονήσῃς, ὅτι ἡ νῆσος αὕτη, πρὸς
χεῖρωσιν τῆς ὁποίας σπεύδεις, εἰ καὶ πλουσιωτέρα
καὶ ἰσχυροτέρα τὸ πάσαι παρὰ τὸ νῦν, ὅμως ἐξ
ἐπιδρομῆς προχείρου κατενικήθη ὑπὸ τοῦ Μετέλλου,
ὅστις ἔκτοτε προσωνομάσθη Κρητικός. Εἴθε, καὶ
σύ, νικητὴς τοῦ προκειμένου ἀγῶνος ἐξελθῶν, εἴθε
κληρονομήσῃς τὴν ἐνδοξὸν αὐτὴν ἐπωνυμίαν! »

Πέντε σχεδὸν αἰῶνες χωρίζουσι τὸν ποιητὴν Πε-
τράρχην ἀπὸ τοῦ ποιητοῦ Βυρῶνος. Ὁ ἑλληνισμὸς
τῆς 14· ἑκατονταετηρίδος, ἑκδοτος μόνον εἰς ὄνειρο-
πολήματα κλασικά, παραδίδει εἰς τὴν μάχαιραν
ἀμαθῶς καὶ μισθοφόρου στρατηγοῦ τὴν ἐλευθερίαν
λαοῦ, Ἑλληνικὸν ὄνομα φέροντος. Χριστιανικώτερος

(1) Ἡ προσφώνησις αὕτη συνεχωνεύθη ἀκολουθῶς παρὰ τοῦ
Πετράρχου εἰς τινὰ συγγραφὴν ἐπιγραφείσαν· « De officiis et
virtutibus imperatoris ».

(1) Ἐπιστ. πρὸς Τίτ. Α'. 13.

τὸ αἶσθημα, καὶ συνεπέστερος τὴν γνώμην ὁ ῥωμαntικός τῶν ἡμερῶν μας Ἑλληνισμός, σπεύδει πλήρης ἐνθουσιασμοῦ εἰς τὴν γῆν τῶν μαρτύρων, ὅπως αὐτοπροσώπως συναγωνισθῇ καὶ συναποθάνῃ μεθ' ἡμῶν ὑπὲρ Ἑλληνικῆς ἐξαγοράσεως.

Συμπληρωθέντων ἐν Ἑνετίᾳ τῶν πολεμικῶν παρασκευασμάτων, ὁ Δελδέρμης εἰς οὐδὲν ἄλλο ἐφρόντισεν ἢ εἰς τὸν ἀπόπλουν τῆς ἐκστρατείας. Τὴν Τρίτην τῆς Διακαινησίμου παρέταξε καὶ ἐπεσκεύατο ἐξακισχιλίους ἐπιλέκτους, οὗς ἐθέλκεν ἡ Δημοκρατία ὑπὸ τᾶς διαταγὰς τοῦ μετέπειτα δι' ἐξέτασε τὰς τριήρεις, τὰς ναυτικὰς ἐτοιμασίας, τὰ πληρώματα ἐν τῇ συνοδίᾳ τοῦ Λουκῆς αὐτοῦ καὶ τῶν ἄλλοις συμβοιθῶν του, Λαυρεντίου τοῦ Δανδόλου, καὶ Πάτρου τοῦ Μωροζήνου. Τὸ ἐρετικὸν τοῦ στόλου συνετίθετο ὑπὸ μισθωτῶν Ἰταλῶν, Δαλματῶν, Ἰλλυριῶν· οἱ Ἕλληνες ἀπεκλείσθησαν ὡς ὑποπτοί. Καὶ ὁ μὲν Δομήνιος Μικέλης διωρίσθη ναύαρχος τοῦ στόλου· πέντε δ' ἐπίτροποι πληρεξούσιοι, ὁ Τριβιζάνος, ὁ Μοσκανίγος, οἱ δύο Κουϊρίνοι, καὶ ὁ Ἰουστινιάνης, διετάχθησαν, κατὰ τὸ σύνθημα, νὰ παραστήσωσιν εἰς τὸν πόλεμον καὶ μετὰ ταῦτα τὴν Ἑνετικὴν Κυβέρνησιν. Ἡ μεγάλη ἐκστρατεία ἀπέπλευσεν ἐν μέσῳ ἐπευρημιῶν ζωηροτάτων τῇ 10 Ἀπριλίου. Διέκρινε τῆς Ἰδης τὴν κορυφὴν μετὰ παρέλευσιν εἰκοσιπέντε ἡμερῶν, τὴν δ' ἐπιοῦσαν ἐγκαθωρίσθη παρὰ τὸ ἀκρωτήριον Φρασκίαν, καίμενον ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ Ριζοκάστρου.

Ὡς ἔμαθον οἱ τοῦ Χάνδακος τὴν ἀφίξιν τῶν τριήρων, ἐάσαντες χαίρειν ἐριδας καὶ συζητήσεις, παρεσκευάσθησαν μετὰ σπουδῆς πολλῆς εἰς τὴν ἀμυναν. Τὸ πολεμικὸν σχέδιον τοῦ Λουκῆος ἦτον ἐπεξεργασμένον, καὶ ἐπικυρωμένον ὑπὸ τῶν ἐμπειροτέρων τῆς Ἰταλίας ὀπληρχηγῶν. Κατ' αὐτό, ὁ μὲν ἀρχιστράτηγος ὤρειλε νὰ στενοχωρήσῃ τὴν πρωτεύουσάν ἀπὸ ξηρᾶς, ἐρχόμενος ἀπὸ τοῦ Στρομβόλου ὄρους, ὁ δὲ ναύαρχος, εἰσφορμιζόμενος εἰς τὴν Αἰάν, ἔδει συγχρόνως νὰ πολιολογήσῃ αὐτὴν καὶ τὰ παράλια ἀπὸ θαλάσσης. Περὶ τὴν προοιμιώδη λοιπὸν ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου τούτου κατεγίνετο τῇ 7 Μαΐου ὁ Δελδέρμης, αὐτοπροσώπως ἐπιστατῶν τῇ ἀποβίβάσει τῆς στρατιᾶς, ὅτε οἱ κῆτοικοι καιροφυλακτῆσαντες, ἐτύγγανον νὰ δώσωσιν ἐναρξιν εἰς τὰς ἐχθροπραξίας. Ἀλλὰ τῇ ἀφίξει τοῦ στόλου, συγκειμένου ἐκ τριάκοντα, ἢ κατ' ἄλλους ἐκ τετρακκόντα νηῶν, ὁ σύμβουλος τῆς ἐπικρατείας καὶ ἀρχιστράτηγος Φραγκίσκος Μουδάτσος, λαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ πεντακισχιλίους στρατιώτας, ἐκίνησεν αὐθημερὸν εἰς ἀπάντησιν τοῦ ἐχθροῦ. Συνεζήρχοντο δὲ αὐτῷ δύο ἐπίτροποι, οἱ ἀδελφοὶ Τίτος καὶ Γερόδος Βενιέραι. Οἱ Κρήτες, νικτοπορήσαντες, ἔρθανσαν εἰς Φρασκίαν τὴν ἐπομένην πρωΐαν. Ἀπὸ δὲ τῆς σκοπιᾶς τοῦ Ἀγίου Πύλου ἰδόντες τοὺς Ἑνετοὺς ποιοῦντας ἀπροφυλάκτως τὴν ἀπόβασιν, καὶ μηδεμίαν ὑπὸ τῷ ἐγγχωρίῳ ὑποπτέοντες ἐπίθεσιν, ἐπέπεσαν ἐξ ἀπροόπτου ἐφ' ὅσων εἶχον ἤδη σκηνώσει παρὰ τὸν αἰγιαλόν. Ἡ αἰφνίδιος ἐπιβολὴ ἐπήνεγκε ζυμὴν ἐπαισθητὴν πρὸς τὸν Δελδέρμην,

ὅστις παρ' ὀλίγον ἤχηλωτίζετο. Κατέσφαξαν οἱ Κρήτες εἰς τὰ περίχωρα τοῦ Ἀρμυροῦ ὑπὲρ τοὺς τριακοσίους Ἰταλοὺς, ἐξ ὧν ἀξιωματικούς οὐκ ὀλίγους, τοὺς ὁποίους ἀντλεῶς ἠκρωτηρίασαν· πλὴν δὲ τούτου συνέλαβον λάφυρα καὶ πολεμφοδία, καὶ πλείονας ἐτι τὸν ἀριθμὸν ἀπήγαγον εἰς τὰ ἐνδοτέρα δεσμίους.

Ἀτυχὲς τοῦ πολέμου τὸ προοίμιον· ὁ κακὸς ὅμως τῶν ἀποδαιτηρίων οἰωνὸς δὲν ἠλάττωσε τὸ θάρρος τοῦ Λουκῆος. Περὰντας εἴτα προσεκτικώτερον τὴν ἀποβίβασιν, καὶ τὸν ζῆλον τῶν ὀπαδῶν Κορναρο μογε ἀναθερμάνας δι' ὑποσχέσεων ἀποζημιώσεως ὑπερβαλλούσης, ὠδυνευσεν εἰς Χάνδακα πανστρατιά, ὅπου ἤδη ἀπηνέοντο μετὰ τῶν τριήρων καὶ ὁ Μικέλης. Τὸ πλεῖστον τοῦ Κρητικοῦ στρατοῦ ὀπισθοπορήσαν, ἐστάθμευσεν παρὰ τὴν φραγγώδη διόδον, ἥτις χωρίζει τοὺς δύο νομούς τοῦ Ριζοκάστρου καὶ τοῦ Χάνδακος. Ἐκεῖ ἡ κρίσιμος καὶ ἀποφασιστικὴ μάχη περιεμένετο, παρὰ τὰς ἐχθρας ποταμοῦ τινος, ἴσως τοῦ σήμερον καλουμένου Γαζῆ, ἢ Ζασέρ, εἰς τόπον δύσβατον καὶ πετρώδη. Διὸ ὁ Μουδάτσος, τὸ σπουδαιότατον ὑπερτιμήσας τῆς θέσεως, τοὺς μὲν περὶ βράχους κατέδραλε, τὰς δὲ ὀχυροτέρας κορυφὰς ἐξησφάλισε, πρὸς ἀποκώλυσιν τῆς ἐχθρικῆς διαβάσεως. Ἀλλὰ καὶ ὁ Λουκῆος, ἐτέρωθεν, πεποιθὼς ὅτι, ἂν ἐπετύγχανε νὰ υπερπηδῇ τὸν φραγγὸν αὐτὸν, κύριος ἐγίνετο ἐντὸς ὀλίγου τῆς πρωτεύουσας, ἀπεράσισε Ῥωμαϊκῇ τῇ μεγαλοφύχῃ· ἢ νὰ νικήσῃ, ἢ ν' ἀποθάνῃ κατὰ τὴν συμπλοκὴν, paratus in suo militari imperio aut vincere, aut mori (φράσις τοῦ πανηγυριστοῦ Πετράρχου). Πρὶν ἢ, ὅμως, προσκαλέσῃ τὴν κρίσιμον σύγκρουσιν, εὐλογὸν ἔκρινε, παρακινηθεὶς μάλιστα ὑπὸ τῶν δύο Ἑνετῶν συμβοιθῶν του, νὰ δοκιμάσῃ τὴν τελευταίαν πρότασιν διαπραγματεύσεως. Πρὸς τὸν σκοπὸν τούτον ἐξαπέστειλεν εἰς τὸ Κρητικὸν στρατόπεδον δύο τοῦ ὑπασπιστῆς, δι' ὧν, ἐν ὀνόματι τῆς Συγκλήτου, ὑπεσχέθη τὴν ἑμνηστίαν πρὸς πάντα ἀποστάτην, ὅστις ἤθελεν αὐθωρεῖ ἀποθέσθαι τὰ ὅπλα, καὶ ἀποστῆ, τοῦλάχιστον κατὰ τριημερίαν, οἰκοδόμησεν ἀντιστάσεως. Ἀλλ' οἱ Κρήτες ἀπέκρουσαν τὴν πρότασιν μετὰ καταφρονήσεως καὶ περιῦδρίσεως. Ὁ Μουδάτσος, οἱ ἀδελφοὶ Βενιέραι, ὁ Βερβολομαῖος Γριμάνης καὶ ὁ Τίτος Γραδινίκης, στρατηγοί, καὶ ἐπίτροποι τῆς ἐγγχωρίου κυβερνήσεως, ἀπέπεμψαν τοὺς πρέσβεις τοῦ Λουκῆος ἐν χαριεντισμαῖς. «Ἐπατήσαμεν, σὺν Θεῷ εἶπον αὐτοῖς, καὶ συντριψάμεν τοῦ δράκοντος τὴν κεφαλὴν. Ὁ Θεὸς φοβηθῶμεν δὲ τὴν τὰ σπειράματα τοῦ ἐρπετοῦ, ὅπερ σπεύδει εἰς τὰ ἐνταῦθα ζητοῦν τὴν πτέρναν μας;» — Ἡνίκατο τὸ λογοπείγνιον τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ ἀρχιστρατῆρου· διότι Del Verme μεθερμηνεύεται ἑλληνιστὶ τοῦ Σκόληκος.

Ἡ μάχη τῆς 9 Μαΐου, μάχη στυγερά καὶ πολυδάκρυτος, ἴσως ἡ ἐρικυρότερη τῶν ὅσαι ἀνέκχυν εἰς Κρήτην συναροτήθησαν, διήρκεσεν ἀπὸ μεσημβρίας ἕως ἑσπέρας. Τεράστιον ἀνδρείαν, ἀπεγνωσμένην καρτερίαν καὶ ἐπιμονὴν ἀντέταξαν κατὰ

τῆς δοκίμου στρατηγικῆς ἐπιδειξιοῦτος τοῦ Λουκίνου οἱ πρότινος διχοστατήσαντες ἀρχηγοὶ καὶ προὔχοντες τῆς αὐτονομίας, οὐ μὲν ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπλοὶ πεζομάχοι. Βυβυχοῦμενοι ἐκάστοτε ὑπὸ τοῦ κελεύσματος τῶν στρατηγῶν, καὶ τῆς παραμυθίας ἱερέων, περιερχομένων τοὺς βράχους μετὰ Σταυρῶν καὶ εἰκόνων τοῦ Ἀγίου Τίτου, τετράκις ἀντέκρουσαν ἐπιτυχῶς τὴν ἐφοδὸν τοῦ ἐχθροῦ. Ἡ νίκη ἐρρέπεν ἐκ μέρους τῶν. Ὁ ἥλιος ἐκλινεν ἤδη πρὸς τὴν δύσιν, καὶ τὸ ἔδαφος ἦτο κατεσκεπασμένον ὑπὸ νεκρῶν καὶ τετρακυματισμένων Ἰταλῶν. Ἢδη τὰ πάντα προσημύον αἰεῖν πρὸς τοὺς Κρητας τὴν ἐκβάσιν τῆς ἡμέρας· διὸ καὶ εἰς ἐνδειξὴν ὑπεροχῆς κρυφαὶ ἀγαλλιάσεις ἀνεπέμποντο πάνταχόθεν τοῦ οὐραγγοῦ, τοῦ ποταμοῦ, τῶν πέριξ κρημνῶν. Ἀλλ' ὁ Λουκίνος, τὰς ἀποπειράς ἐκείνας διατάξας, οὐδένα ἄλλον ἔσχε σκοπὸν, ἢ νὰ δοκιμάσῃ τὴν δικάθεισιν, καὶ νὰ ἐξαντλήσῃ ὅσον οἶόν τε τὰς δυνάμεις τοῦ ἐχθροῦ. Ἐπεφυλάχθη δὲ τὴν μεγάλην καὶ ἀληθινὴν ἐφοδὸν νὰ ἐνεργήσῃ ὅταν ὁ κόπος ἤθελε χυνώσῃ, καὶ ἐπισηπτικῶς ἐλαττώσῃ τοῦ ἐναντίου τὸν ἐνθουσιασμόν. Τοῦθ' ὅπερ καὶ ἐξετελέσθη κατὰ προσδοκίαν. Ἡ πέμπτη ἐφοδὸς, σύσσωμος καὶ ἀσυγκρίτως τῶν προηγουμένων ὀρμητικωτέρα ποιηθεῖσα, διέσπασε τὰς τάξεις τῶν Κρητῶν, ἔθραυσε τὴν προφυλακὴν, καὶ προβάσας ἕως τῆς στρατοπεδείας, εὐθα διέμενεν ἡ ἐφεδρία, ταύτην μὲν ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ διασκορπίσει, τοὺς δὲ ὀπισθεν προεμχῶνας ἐκυρίευσεν δι' ἐπιδρομῆς. Ἐντεῦθεν εἰσεχώρησεν ἀταξία εἰς τὰ σώματα τῶν ἰθαγενῶν. Ἡ μάχη παρατάθη μὲν ἕως ὀψίως, ἀλλ' ἀσυγκροτήτως ἐκτοτε, ἀλλ' ἀστόχως, ἀνεπιτυχῶς. Ἐντοσούτοις ὁ Λουκίνος, καθάρισας τὴν διαδὸν ἀπὸ τῶν ἐπιλοίπων πεζικῶν φυλακῶν, ὥρμησε μετὰ τῆς πλείστης ἰσχύος εἰς τὴν στενωπὸν. Ἀφίει δὲ ὀκτακοσίους τῶν στρατιωτῶν τοῦ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἔσπευσε περὶ τὴν πρωτεύουσαν, μὴ ἀπέχουσαν ἐκεῖθεν, ἢ ἐπτακισχιλίων βημάτων. — Οἱμοὶ, ἀπώλοντο τὰ πάντα! Μικρὸν μετὰ λύχνων ἀφάς, ἡ πεζικὴ καὶ ἡ ναυτικὴ ἐκστρατεία τῆς Ἐνετίας συνετύγχανον πάλιν ὑπὸ τὰ τεῖχη τοῦ Χάνδακος.

Νῦξ ἀποφράς πρὸς τοὺς πολιτοκρουμένους! Ἡ ἀθεράπευτος ἦττα, ἡ ἐμφάνισις τσαυτῆς ἐχθρικῆς δυνάμεως, ὁ ἀδιέκοπος κτύπος τῶν Ἐνετικῶν τυμπάνων, ὁ ἀρηνιάσιμος πολλῶν καὶ ἐναντίων παθῶν, ἐξέλυσαν ἐντὸς τῆς πόλεως κλυθῶνα διχονοίαν καὶ θρήνων. Ἐἰς τί πλέον ἐχρησίμευον τὰ συνέδρια; Συνεκροτήθησαν συμβούλια ἐπὶ συμβουλίων, ἀλλ' ὀψέ τῆς ὥρας. Οἱ ἀρχόντες ἐμέμνηθησαν ἀμοιβαίως τὴν ἀναπόφευκτον συμφορὰν· αἱ γυναῖκες περιεκύκλωσαν τὴν αἰθούσαν, λελυμένα τὴν κόμπην, αἰτιώμεναι τοὺς συμβίους, τοὺς ἀδελφοὺς, τοὺς υἱοὺς, ἐνὶ τρικυμιώδεις στάσεις χυδαίων καὶ χωρικῶν ἀνεπάφλασεν ἐξωθεν τοῦ παλατίου ὑπὸ τῆς κωδωνοκρουσίας παρορμουμένη. Ἠῤῥησε προβάδην ὁ θόρυβος, ἡ σύγχυσις ἐκορυφώθη. Πολύται, ἕως τότε προσποιηθέντες φιλελεύθερα φρονήματα, ἀπέβηκαν

τὸ προσωπεῖον, καὶ ἀνευφρόνησαν τὴν ἐπ' ἀνέλευσιν τῶν Ἐνετῶν. Ἰερεῖς λατῖνοι, θρασύστομοι ἀναπηδήσαντες, παριώζονον τοῦ πλῆθους τὴν ἀδημονίαν. Καὶ οἱ μὲν ἐντεῦθεν ἐξήρτησαντο νὰ παραδοθῇ ὁ Χάνδαξ εἰς τὸ ἔλεος τοῦ ἀρχιστρατήγου· οἱ δ' ἐκεῖθεν ἀπεποιθήσαν ν' ἀφίσωπι τὰς οἰκογενεῖας τῶν εἰς τὴν λύσσαν μισθοφορῶν, διψῶντων ἐκδιέλθαι καὶ αἷμα. Οὐδ' ἔλειψαν ἄνθρωποι, προτείναντες, εἰς ἐξίλεωσιν τοῦ Ἀγίου Μάρκου, τὴν σφαγὴν τοῦ Δεκαμελοῦς συμβουλίου, παροτρύνοντες τὸν ὄχλον ν' ἀποτεφρώσῃ αὐτάνδρον τὸ Παλάτιον. Ἐν τούτοις, οἱ δειλότεροι, ἐμάνδαλουντο σὺν γυναίξιν καὶ τέκνοις εἰς τοὺς πύργους τοῦ φρουρίου, ἢ ἐγκατέβαπτον τὰ πολυτιμώτερα τῆς περιουσίας τῶν εἰς κρύπτας καὶ ὀπὰς οἰκιακὰς. Ὡς δ' ἂν μὴ ἤρκουν τασαῦτα καὶ τοιαῦτα σπάζματα, τὴν νυκτερινὴν ἐκείνην εἰκόνα τῆς καλῆς συνειδήσεως συνεπλήρου ὁ λοιμός, ὅστις πρότινων ἐδδομαδῶν ἐθέρριξε καθ' ἐκάστην ὀλομελείς οἰκογενεῖας.

Καὶ μὰ τὴν ἀλήθειαν! ποῖα τις ἀπέμενεν ἐλπίς σωτηρίας μετὰ τοιαύτην καταστροφὴν; Εὐσυνειδήτως κρίνοντες τὴν περιπέτειαν, δέον νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι καὶ κρείττονας ἀρετὰς ἂν περιείχεν ἡ Κρητικὴ πολιτεία, δυσκόλως ἀπὸ τοιαύτης ἀκμῆς ἤθελε σωθῇ. Ἐπεὶ γὰρ δύναται κατ' ἐχθροῦ μεγάλου καὶ κραταιοῦ νῆσος ἀσύντκτος, ἀδιοργάνωτος, στερουμένη συνάμα καὶ φίλων, καὶ χρημάτων ἱκανῶν, καὶ ναυτικοῦ, νῆσος, ἐνὶ λόγῳ, ἐκ δουλείας μακρᾶς ἐξερχομένη, καὶ περισπασμούς ἐμφυλίου κληρονομήσασα ἐκ τῆς δουλείας αὐτῆς; Οἱ δύο Λεονάρδοι Γραδίνικοι, καὶ ὁ Ἰκννάκης Ρίτσος, τρεῖς ὅλους μῆνας ματαίως εἰς Γενούην καταναλώσαντες, ἐπέστρεψαν ἄπρακτοι. Ἐκ Κωνσταντινουπόλεως οὐδεμίαν ἐλπίδα ἐπικουρίας πραγματικῆς, ἀλλὰ σχολικὴ καὶ ἐμικεκαλυμμένην ὑποσχέσεις. Ὁ μὲν αὐτοκράτωρ, ὑποχείριος τοῖς Ἰταλοῖς, ἡ δὲ ἱερὰ Σύνοδος, ἀπρόθυμος ἢ ἀδύνατος. Ὡσαύτως ἐξ Οὐγγρίας, ἧς ὁ βασιλεὺς, καὶ τοὶ τὴν οὐδετερότητα συνομολογήσας, παρέσχεον ὅμως ἐκ πλαγίως πρὸς τοὺς Κρητας ἀδέξαιά τινα σημεῖα συγκαταθέσεως (1). Καὶ οἱ μὲν Μαυρίτες τῆς Χίου, ἀπαθείς τῆς ἀγωνίας θεαταί, οἱ δὲ Ῥόδιοι ἀσυγκατάθετοι, ὁ δὲ Πάπας, ἀδιαλείπτως ἐπισαλπίζων ἐξ Αἰετιῶνος τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀποστασίαν τῶν ἱπποτῶν, καὶ κατὰ τῆς ἀσεβοῦς αὐτονομίας τῶν ἐπικαλούμενος τὰς κατάρτας τῆς Θεότητος.

Οἱ Κρητὲς οὖν, (τούλάχιστον οἱ πλείστοι τῶν ἐν Χάνδακι διατριβόντων), ἀπολέσαντες πᾶσαν ἐλπίδα βοηθείας, καταβεβλημένοι ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἀποκρηρύξεως, στενωθέντες ἐκ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ὑπὸ δυνάμεως, ἤδη ἀκαταπαλαίστου γενομένης, τὸ δὴ βαρύτερον, μὴ πεποιοότες, ὥς οἱ ἀρ-

(1) Ἡ πρὸς τὴν Σύγκλητον ἀπάντησις τοῦ λέγει εἰς τρεῖς ὁπωσούν ἐλαστικόν. « Et si quum singulares personae dictis Cretensisibus forte causa proximitatis, vel alia quacunque ratione subsidium praestitissent, vel praestarent, hoc pro certo non processit, nec procedi voluntate » Cf. Lacr. T. 2. 316.

χηγοὶ τῶν προηγουμένων ἀνταρσιῶν, εἰς τὴν συμπάθειαν καὶ αὐτόματον συνεργίαν τῶν χυδαίων, οἵτινες, παρὰ τὸ σύμβολον τοῦ Τίτου, ὠναιοπόλησαν πάντοτε προτιμότερον τὸν βυζαντινὸν αἰτὸν, οἱ πλεῖστοι, λέγομεν, τῶν προϋχόντων, συμφωνήσαντες πρὸς ἀλλήλους εἰς ἰδιαίτην γνώμην, ἀπεφάσισαν νὰ ζητήσωσι τὸν ἀρμοδιώτερον τρόπον τῆς υποχωρήσεως. Σημειωτέον, ὅτι οἱ θερμουργότεροι τῶν δημοκρατῶν ἦσαν πρὸ πάντε ἡμερῶν ἀπόντες, συνεκστρατεύσαντες μετὰ τοῦ Μουδάτσου.

Μεταξὺ τῶν μετριοφρονεστέρων εὐγενῶν, ἵνα μὴ αἰπώμεν τῶν υποκεκρυμμένων ἐνετοφρόνων ὅσοι ἐνδιέμειναν εἰς Χάνδακα, διέπρεψαν ἀπ' ἀρχῆς δύο ἄρχοντες, πολλοὶ μὲν τὴν φρόνησιν, σάβαροι δὲ τὸ ἦθος, καὶ ἐπὶ βραχυλογίᾳ γνωστοί, ἀλλ' ἐξ ἀμοιῆς πολλάκις ἐπιβαρύναντες διὰ τοῦ λόγου τὴν ψῆφον τῶν συμβουλίων, ὁ Ἀνδρέας Κορνάρος, καὶ ὁ Μιχαὴλ Φαλιέρος. Οὐδεὶς ἐγίνωσκεν ἀκριβῶς τὰς πεποιθήσεις των. Οἱ μὲν ἔλεγον αὐτοὺς γνησίους δημοκράτας, οἱ δὲ πανούργους καὶ υποκριτάς. Ἀποδείξεις ὑπὲρ καὶ κατὰ τῆς διαγωγῆς των ἤρριθμοῦτο πολλαί, ἀλλ' οὐδὲν βέβαιον τεκμήριον εἶχεν ἡ κοινὴ γνώμη συνάξει ἕως τότε περὶ τοῦ φρονήματός των. Ὡς δ' ἂν ἐσκέπτοντο καὶ εἰσγάζοντο ἐκ προμελέτης, οἱ δύο μυστηριώδεις εὐγενεῖς, εἰ καὶ πρὸς ἀλλήλους ἀσυγκοινωνήτοι τὸ φαινόμενον, ὅμως ἠκολούθησαν σταθερῶς τὴν αὐτὴν πορείαν. Ἦν δ' αὕτη μένος τις ὁρος πολιτικῆς, σύστημα τι μετριοτήτος, ἀναχαιτίσαν, λόγῳ συνέσεως, τὰς ἀπερινοήτους ὁρμὰς τῶν σφόδρα Κρητιζόντων, περιστεῖλαν τῶν δημοκρατῶν τὴν παραφοράν. Ἦ Προέκειτο λ. χ. περὶ τινος βιαίου ψηφίσματος, περὶ νέας ἀργυρολογίας, περὶ θανάτου, περὶ διαπρεσβεύσεως; Ἦσαν βέβαιοι οἱ εἰσηγηταὶ ὅτι οἱ δύο ῥήτορες ἤθελον ἀπαραιτήτως λάβει τὸν λόγον, καὶ ἀφαιρᾶσαι τὰς ψήφους. Τοῦτ' αὐτὸ συνέβη κατὰ τινὰ κρίσιμον συζήτησιν, (ἀκροθιγῶς μνημονευθεῖσαν ὑπὸ τῶν χρονογράφων), καθ' ἣν ἡ ζωὴ τοῦ ἀποβλήτου Δουκὸς Δανδόλου καὶ τῶν συμβούλων του ἐγένετο θέμα ζωτῆρος ἀντιλογίας ἐν τῷ Παλατίῳ. Ὁ Κορνάρος καὶ ὁ Φαλιέρος, παραστήσαντες τὴν ἀνάκρισιν αὐτὴν ὡς βδελυκτὴν καὶ κατὰπτυστον, ἔσυρον εἰς τὴν γνώμην των τοὺς μετριοτέρους. Ὑποστηρίχθentes δὲ παρὰ τῆς πειστικῆς εὐφραδείας τοῦ Μαρίνου Γραδινίκου καὶ τοῦ συγγενοῦς του Τίτου, ἐπέτυχον νὰ σώσωσιν ἀπὸ θανάτου τοὺς ἑνετούς.

Ἐάν χαρακτῆρες τοιαύτης κράσεως ἰσχύωσιν εἰς εὐτάκτους διασκεψεῖς, πόσω μᾶλλον εὐδοκίμοῦσιν ὅταν ναυαγῇ τὸ σκάφος τῆς πόλεως! Εἶπομεν ὅτι, τῶν πνευμάτων ἡδὴ διατεθειμένων ὄντων εἰς υποχώρησιν, μόνος ὁ τρόπος τῆς παραδόσεως ἀπελείπατο ἀνεξέταστος. Οἱ δύο οὗτοι εὐγενεῖς προτεί-
νουν δύο τινὰ μέσα σωτηρίας· τὴν ἀμεσον ἀπελευθέρωσιν τοῦ Δανδόλου μετὰ τῶν λοιπῶν τῆς πρώην ἀρμοστείας ἀξιωματικῶν, καὶ τὴν ἀποστολὴν πρὸς τὸν ναύαρχον Μικέλην πρεσβείας ἱκετευτικῆς. Ὁ Δανδολὸς *partim amore, partim timore*, κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Καρεζίνου, ἐκλύεται παρὰ

χρῆμα τῶν δεσμῶν, καὶ ἄγεται ἐπωμαθὸν εἰς τὰ μέγαρά τῶν Δουκῶν, προηγούμενος ὑπὸ φάτων καὶ λαμπάδων. Ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ ταύτῃ, τινὲς τῶν ἀνωτέρων τῆς αὐτονόμου Δημοκρατίας ἀξιωματικῶν καταπτοηθέντες δρασκετεύουσιν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς νήσου. Οἱ ἐπίλοιποι, ἐν οἷς καὶ αὐτὸς ὁ Δαῦξ Γραδινίκος, πειρῶνται ματαίως νὰ μεταπείσωσι τοὺς πρωτοεργούς τῆς μεταβολῆς, ἀπαυδῶσιν ἀλυσिताλῶς ὁδηγοῦντες καὶ ἐπικελεύοντες τὸ ἀπεγνωσμένον πλῆθος.

Ὡς ἔρεξεν ἡ ἐπισύνα, δύο πρέσβεις, τὴν ναυαρχίδα προσπελάσαντες, ἐζήτησαν νὰ παρουσιασθῶσι πρὸς τὸν Μικέλην. Ἦσαν οὗτοι ὁ Κορνάρος καὶ ὁ Φαλιέρος, λείψανα τελευταῖα καὶ ἀμφίβολα τῆς ἐπιθανάτου Κρητικῆς πολιτείας. Ὁ ναύαρχος, ἰδὼν αὐτοὺς, ἐξερράγη εἰς παχυλὰς λουδορίας· ἀλλ' ἀκούσας ἐφεξῆς τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ Δανδόλου, καὶ τὴν διάθεσιν τῶν πολιτῶν εἰς τὴν ὑποταγὴν, ἐμετρίασεν ὅπως οὖν τὸ ὕψος εἰς τὸ ἡπιώτερον, καὶ συγκατένευσε ν' ἀκροασθῇ τὰς ἱκεσίας τῶν ἀπεσταλμένων. Κατὰ τὴν συνέντευξιν ταύτην οἱ πρέσβεις παρέστησαν τὴν ἀπαστάσιν ὡς ἔργον, οὐχὶ ἀθρόων τῶν κατοίκων, ἀλλὰ μόνον φατρίας τινός, ἐξ αὐτοσχεδίου καὶ ἀπροσδοκήτως καταλαβούσης τὴν πρωτεύουσιν καὶ τὰ φρούρια. Εἶπον, ὅτι καὶ σύλλογος εὐπατριδῶν, καὶ κληρὸς, καὶ λαὸς ἐπαπόθησαν αὐθις καὶ πρὸ πολλοῦ τὴν μητρικὴν ἀγάπην καὶ προστασίαν τῆς Κραταιοτάτης καὶ Γαληνοτάτης Δημοκρατίας. Διό, πρόθυμοι ἦσαν νὰ παραδώσωσιν ἀμέσως τὸν Χάνδακα, ἂν ἠδύναντο νὰ εὐελπιστήσωσιν εἰς τὴν πιφημισμένην ἐπισείκειαν καὶ φιλικτίρμονα συγκατάθεσιν τῶν αὐτῆς Ἐπιτρόπων. — « Ποῦς καὶ μέγας ὁ οἶκτος τῆς Συγκλήτου, ἀπάντησεν ὁ Μικέλης· ἀλλ' ἔστι καὶ τρόπος ἐν τοῖς πράγμασιν, *est modus in rebus*. Ἦ Μέχρι τίνος ἐλπίζουσιν οἱ πολιορκούμενοι νὰ ἴδωσιν ἐφηρμοσμένον τῆς ἐπισείκειας τὸν νόμον; » — « Μόνον ἕως τῆς ἀσφαλείας ζωῆς καὶ κτημάτων », ὑπέβαλον οἱ πρέσβεις. Ἐνταῦθα φιλονεικία διεγέρθη. Ὁ μὲν ναύαρχος ἐπέμεινεν ἀπαιτῶν τὴν τιμωρίαν τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἀπαστίας, οἱ δὲ ἀπεσταλμένοι ἐνεκατέρησαν ἐπιθυμούντες, ἢ μᾶλλον ἱκετεύοντες ἀπεριόριστον καὶ ἀνευ ἐξαίρεσεως τὴν ἀμνηστίαν. Τέλος, μετὰ συνδιάλεξιν μακρὰν συμφωνήθη ἀμφοτέρωθεν, ὅτι οἱ μὲν πολῖται ἤθελον αὐθημερόν καὶ χωρὶς τῆς ἐλαχίστης ἀντιστάσεως ἀνοίξει τὰς πόλεις τῆς πόλεως πρὸς τὸν Δελδέρμεν· εἰς ἀμοιβὴν δὲ τῆς ἐκουσίας αὐτῶν ὑποταγῆς, οἱ Ἐπίτροποι τῆς ἑνετικῆς Κυβερνήσεως ἡγγυῶντο σώας, οὐ μόνον τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἀπ᾽ ἄντων ἀδιακρίτως τῶν Κρητῶν, ἀλλὰ προσέτι καὶ τὰς οἰκίας καὶ τὰ κτήματα αὐτῶν. Εἰς μαρτυρίαν δὲ τῆς ὑποσχέσεως, ὁ Μικέλης παρέδωκε τοῖς ἀπεσταλμένοις ἑγγράφον καὶ ἐνυπόγραφον τῆς ἀμοιβαίας συμφωνίας τὸ ἀποτέλεσμα.

Ἀλλ' ἡ ἐπίσημος ὑπόσχεσις τοῦ ναυάρχου δὲν κατεκοίμισε τὰς φροντίδας τῶν ἐγκατοίκων. Πλὴν τῆς εἰκοσμηλοῦς ἐπιτροπῆς, ἥτις διωρίσθη νὰ πα-

ραδώς ἐπὶ δίσκου πρὸς τοὺς Πληρεξουσίους τὰς ἀργυρὰς κλείδας τοῦ Χάνδακος, καὶ τινων εὐαριθμίων, προπεμφθέντων εἰς ὑποδοχὴν τοῦ Λουκίου, πάντες τῶν πολιτῶν ἔσπευσαν ν' ἀποχωρήσωσιν εἰς τὰς οἰκίας των, καὶ νὰ ἐξασφαλισθῶσι σύραντες ἴσους εἶχον αἱ θύραι μαγλοῦς. Οὐδεὶς ἐτόλμησε νὰ παραμείνῃ εἰς τὴν προκυμαίαν, ἢ περὶ τὴν Πλατεῖαν τοῦ Ἁγίου Μάρκου, ἢ ὅπου ἐμελλον νὰ διαβῶσιν οἱ νικηταί. Αὐτοὶ οἱ ἀναπαιδὸν ἑνατόφρονες, ἀπιστήσαντες εἰς τὴν παιθαρχίαν τῶν ἐβελόντων τοῦ Λουκίου, φρόνιμον ἔκρινον ν' ἀποφύγῃσι τὴν πρώτην ὁρμὴν τοῦ στρατεύματος εἰς τὴν πόλιν, ἄτακτον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀποδαινύουσιν. Εἰς μόνος θεράπευτος, εἰς μόνος ἀφοῖος ἐνέμεινε ἐν τῇ μέσῳ τῆς κατηρκαυμένης Πλατείας, ὕψις, ὡς φάσμα ἑριννῶς, ἐπὶ τῶν κλάδων ἀπεξηραμένου δένδρου, ὁ παράφρων Ἀτσιποθόδωρος, ἔσχατος ἀντιπρόσωπος καὶ παραστάτης τῆς δεκαπενταμήνου Κρητικῆς αὐτονομίας, ἧς ὁ κορυφαῖος προσηγορεῦθη *Φρόνιμος*. Ἀπέναντι αὐτοῦ, εἰς τὸν ἐξώστην τοῦ Λουκικοῦ Παλατίου, ἐκάθετο ἐπὶ κλιντῆρος κατακεκλιμένος, ὡχρὸς τὴν ὄψιν καὶ ἀσθενὴς, ὁ πρὸ ὀλίγου ἀπελευθερωθεὶς Λεονάρδος Δάνδαλος· περὶ δὲ αὐτὸν συνδιέλεγοντο φαιδρῶς οἱ πρόων ὑπάλληλοι τῆς ἑνατίας καὶ συνδεδεσμένοί του, ἔχοντες τὸ βλέμμα ἐπιστημένον πρὸς τὸ μέρος, ὅθεν ἔμελλε νὰ εἰσέλθῃ ὁ στρατός. Ἀπρὰ αἰγὴ, ἀφωνία τάφου ἐπεκράτει καθ' ὅλην τὴν περιφέρειαν· μόνος ὁ τιτυδισμὸς τῶν χειλιδόνων ἐνεψυχῶν τὴν νικηρικὴν σκηνήν. Περὶ τὴν ἐνδεκάτην τῆς πρωίας, σαλπισμοὶ καὶ θόρυβος καὶ καλπασμὸς προεμήνυσαν τὴν προσέλευσιν τῶν ἑνατῶν. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, ὁ Ἀτσιποθόδωρος διέλυσε τὴν σιωπὴν διὰ προσπεποιημένων ὀλολυγῶν καὶ στεναγμῶν καὶ θρήνων. Ἡ ἀριστερὰ του περ ἐπλέκετο εἰς τὸν ἑρπύλιν κλάδον τοῦ δένδρου, ἐν δὲ τῇ δεξιᾷ ἐκράτει κωδώνιον προβάτου — α· Ποῦ εἶσθε, ἀνδρεῖοι δημοκράται; ἐφώναζεν ἐκατοντάκις, τοὺς θρήνους ἐναλλάζας τοῖς κηχασμοῖς. Αἰ! τί ἐγείνατε ἀήμερον, σείς, εὐχλωττοὶ ῥήτορες, ἀπαρχαμύλλοι κέρυκες τῆς ἐλευθερίας; Πῶς! κωφεύετε τῶρα, οἱ λεοντόφυγοι σείς, κωφεύετε εἰς τῆς πατρίδος σας τὴν φωνήν! » (Καὶ δὲν ἔπαυσε δονίζων τὸ προσκλητικὸν κωδώνιον) . . . α Ποῦ οἱ ὄρκοι σας, αὐθένται, καὶ ἡ τόλμη σας; ποῦ τὰ φιλόσοφα σχέδιά σας; Ἐμὲ, λοιπὸν, ἀφίστατε ἐδῶ μόνον κληρονόμον τοσαύτης δόξης, ἐμὲ λεγατάριον τοῦ μεγαλείου σας; Ἐγὼ! Αἰώνια λοιπὸν ἡ μνήμη τῆς μαγαρίτιδος Δημοκρατίας σας! *Περίτρα γὰρ ἐξέλιπερ* ἀπὸ σκηνώματος, ὁ πηλὸς μεμελάνωται, τὸ σκεῖος ἐρράγη. Ἀεμεσιταύσῃ ὁ ἄγιος Τίτος πρὸς Θεὸν ὅπως ἡ ψυχὴ τῆς μαγαρίτιδος ἀναπαύθῃ εἰς τόπον γλοερὸν, ὅπως συγχωρηθῶσιν αἱ ἀμάρτιαι τῆς! *Δεῖτε τὰ λειψαῖον ἀσπασμὸν δῶρεν, ἠδελφοί, τῷ βασιλεῖ!* » Ἐνταῦθα τὸ κωδώνιον ἐδονίσθη ἱσοτόνως, εἰς πένθιμον ῥυθμόν.

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν τὸ στρατεῦμα εἰσῆλθεν εὐτάκτως εἰς τὴν πόλιν· ἀλλ' ἄμα ὡς διατράχθη εἰς φρουράς, αἱ στρατιῶται, ἀνταποκριθεῖσες, ἤρξαντο

τῆς διαρπαγῆς. Πρῶτοι ἔδωκαν τὸ κακὸν παράδειγμα οἱ ἀξιωματικοί, νομίσαντες ὀφειλομένην καὶ νόμιμον τὴν συλλογώγησιν. Αἱ θύραι τῶν οἰκῶν κατεθραύσθησαν, κτηνώδης ὄχλος στρατιωτικὸς εἰσέδυσσε, ξιφῆρης εἰς αὐλα οἰκογενείας, παρθένοι ἐδιδάσθησαν, καὶ πολῖται ἐθανατώθησαν οὐκ ὀλίγοι, τὴν τιμὴν τῶν θυγατέρων ὑπερασπίσαντες. Ἡ πόλις ἐλεηλατήθη ἀπὸ μεσημβρίας ἄχρις ὀψίας, καὶ αἶμα ἀρχοντικὸν ἐπέστρεψε τὰ εἰσόδια τοῦ ἑνατοῦ. Εἰς μάτην τύμπανά τε καὶ σάλπιγγες ἤχησαν τὴν ἀποχώρησιν. Ὁ φόβος, οἱ βιασμοί, καὶ ἡ ἀρπαγὴ, ἐπίμτρον λαιμοῦ καὶ πολέμου, δὲν ἔληξαν ἢ ἐπελθούσης τῆς νυκτός. Δύο μόνοι τῶν ὑπαρχηγῶν ἐπέμεινον ἀπειθήσαντες μετὰ τῆς μοίρας των, τέοι ὡσαύτως ἀνδρεῖοι καὶ κατὰ τὴν μάχην τὰ μάλιστα διαπρέψαντες. Ὁ μὲν ὀνομάζετο Martino de Rimini, ὁ δὲ Giovanni Viseonti. Ὁ δεύτερος οὗτος ἀνῆκεν εἰς τὴν ἡγεμονικὴν οἰκογένειαν τῶν Μεδιολάνων, εἶχε δὲ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἑνατίας βαθμὸν χιλιάρχου. Ἡ διάταμος τοῦ ἀξιωματικοῦ καταγωγὴ δὲν ὑπέστειλε τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ Λουκίου καὶ τοῦ Μιχέλου. Προσκληθέντες οἱ ἀνάγωγοι εἰς τὴν ἀποχώρησιν δευτέραν πάλιν καὶ τρίτην φοράν, ἀλλ' ἐπίσης ἀπειθήσαντες, περιεκυκλώθησαν πανταχόθεν ὑπὸ στρατιωτῶν πιστοτέρων, ὑπὸ τῶν ναυτικῶν πληρωμάτων, καὶ ὑπὸ πολιτῶν ὁμοῦ. Ἐφόδου δὲ γενομένης κατ' αὐτῶν, ἡ στάσις διελύθη, ὅμως ἐν ἀλληλοσφαχίᾳ φρικτῇ. Οὐδεὶς ἐσώθη τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν. Ὁ μὲν Μαρτίνος de Rimini ἔπεσε τραυθεὶς εἰς τὴν κεφαλὴν, ὁ δὲ Βισκόντης, ζωγρηθεὶς, ἀπεκεφαλίσθη ἐν τῷ ἄμα, εἰς παραδειγματισμὸν τοῦ λοιποῦ στρατοῦ.

Τῇ ἐπαύριον, 12 Μαΐου, εἰσῆλσαν εἰς Χάνδακα οἱ Πληρεξούσιοι Ducalis Domini (τῆς Λουκικῆς κυριαρχίας) sub Beatissimi Marci Evangelistae glorioso et triumphali vexillo (ὑπὸ τὴν ἐνδοξὴν καὶ τροπαίουχον σημαίαν τοῦ Μακαριωτάτου Μάρκου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ). Σφοδρὸς πτωμάτων ἐνέφραξε τὴν θριαμβικὴν πορείαν αὐτῶν εἰς τὰς ἀμφοδούς τοῦ Παλατίου, ἀνάμικτοι νεκροὶ χυδαίων, εὐγενῶν, στρατιωτῶν, χωρικῶν θανατωθέντων ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ. Κατόπιν ἱερεῖς λατῖνοι ἐτέλεσαν τὰ εὐχαριστήρια. Περὶ δὲ τὴν ἐσπέρην, ἐν ἐλλειψί φωταίῃς, ναῦται μεμεθυσμένοι παρέδωκαν εἰς τὰς φλόγας ὀλόκληρον προαστειον.

Ταῦτα μόνον αἰτίωσαν ἡ ἱστορία περὶ τῆς καταστροφῆς. Ἀλλ' ἄρα δὲν συνεδῆξαν καὶ περισσότερα ἅπερ ὁ ἑνατικὸς κάλαμος παροισώπησεν;

Ἐκλείπετο πρὸς ἀπαρτισμὸν τοῦ ὀπλίσματος ἡ πένθημος ἐπιδόξ. Ἰκνέτο ἡ τραγωδία τῆς ἐκδικήσεως.

Κατὰ τὴν ὑπὸ γρονθὴν 14 Ἰαννουαρίου 1361 μυστικὴν πρὸς τοὺς πέντε Πληρεξουσίους διαταγὴν τῆς ἑνατικῆς Συγκλήτου (1), δεκά ὀνόματα προδωτῶν ἐδόχω· τε καὶ ἀπαραιτήτως προκατεδικά-

(1) Ὁστὶ τὸ λατινικὸν κείμενον αὐτῆς καὶ τὰ ὀνόματα εἰς τὴν ἑστῇ ἐν ῥήτῃ, T. 2, σελ. 331.

ζοντο εἰς θάνατον. Πᾶσιν περαιτέρω τιμωρία ἀφίστο εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Πληρεξουσίων αὐτῶν.

Οἱ προσετώτες τῆς ἤδη καταβληθείσης Δημοκρατίας, ἀξιωματικοὶ πολιτικοὶ τε καὶ στρατιωτικοί, καὶ ναυτικοί, πεπιστευκότες εἰς τὴν φερέγγυον ὑπόσχεσιν τοῦ ναυάρχου παρὶ ἀμνηστίας πλήρους καὶ ἀπεριορίστου, ἔσπευσαν ἐκ πειθανάγκης νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς Χάνδακα, οἱ μὲν ἀπὸ τῆς ἀποτυχούσης ἐκστρατείας, οἱ δὲ ἀπὸ τῶν ἐπαρχιῶν, ἄλλοι δὲ καὶ ἀπὸ τόπων καταφυγῆς, ὅπως μὴ ἔνεκεν ἀπουσίας δικασθῶσι κατ' ἐρήμην, καὶ οὕτω συνεπισύρῃσι τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων τὴν ἀπώλειαν. Ὀλίγοι τινὲς, ἀλλ' ἴσως οἱ μᾶλλον ἐκτεθειμένοι, ἢ οἱ προφυλακτικώτεροι, ἐχρονотρίβησαν ἀνυπόητοι. Μεσοῦντος τοῦ Μαΐου, προκήρυξις τῶν Πληρεξουσίων προσεκάλεσεν ἐντὸς δύο ἐβδομάδων εἰς Χάνδακα πάντα φυγάδας, προεπιβαλοῦσα ποινὴν ἐξορίας ἰσοβίου, καὶ δημεύσεως κτημάτων ἐν περιπτώσει ἀπειθήσεως. Ἡ πρόσκλησις ἀντεποιεῖτο τὴν ἀντακρίνισιν τῆς ὀρκωδοσίας παρὰ τῶν ἀπόντων εὐγενῶν, ὅσοι παρεβίασαν τὴν πίστιν πρὸς τὴν μητρόπολιν, καὶ προεπήγγελλε πάλιν τὴν εὐσπλαγχνίαν τῆς Συγκλήτου. Πολλοὶ τῶν λοιπῶν φυγάδων, καταπεισθέντες, ἤλθον εἰς Χάνδακα, καὶ προσεκύνησαν. Ἀλλ' ὥς ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν τῇ *Μελαίνῃ Βίβλῳ* σημειωθέντων συνεπληρώθη ἐν τῇ πρωτεύουσῃ (ἔτυχε δὲ τοῦτο μετ' ὀλίγον), αἶφνης ἀπεκαλύφθη τῆς προκηρύξεως ὁ σκοπός. Μία τῶν νυκτῶν, ἐνῷ πάντες ἀνυπνόητοι ἐκάθευδον, λόχοι στρατιωτῶν περικυκλοῦσι τὰς οἰκίας τῶν κυριωτέρων ἀποστατῶν, συντρίβουσι τὰς θύρας, καὶ εἰσβάλλοντες εἰς τοὺς κοιτῶνας σύρουσιν ὀλοκλήρους οἰκογενείας μετὰ γυναικῶν καὶ τέκνων εἰς τὸ δεσμωτήριον. Τὴν ἐπομένην πρωΐαν ἐγκυβερνήθησαν εἰς τὸν πῖνακα τῆς φυλακῆς ὑπὲρ τὰς ἑκατὸν πεντήκοντα ψυχάς.

Πρώτιστα θύματα τῆς Ἑνετικῆς ὀργῆς ἐξελέχθησαν ὁ ἐκπεπτωκὴς Δούξ τῆς αὐτονομίας Μάρκος Γραδίνικος, καὶ οἱ δύο σφαγεῖς τοῦ Μαρίνου Γραδίνικου Μάρκος Φραδέλλος, καὶ Γαβριὴλ Δελαβοῦδος. Ἀχθέντες εἰς τὸν τόπον τῆς καταδίκης, ἐξήτησαν οὗτοι πρὶν ἢ παραδώσωσι τῷ δημίῳ τὴν κεφαλὴν, νὰ προσφωνήσωσι τὸν λαὸν ἐν ὀλίγαις λέξεσιν. Ἐπεθύμησαν ἴσως ν' ἀποσκήψωσι κατὰ τῆς Ἑνετικῆς τὴν τελευταίαν ἀράν. Ἀλλ' ἀντὶ τοῦτου, φημιθέντες, ἄρῳνοι ἀπειλαμίσθησαν. Ἰδοὺ ἡ σύντομος ἀπόφασις τῶν Πληρεξουσίων.

« Ἀπεφάσισαν οἱ Ἐπίτροποι τῆς Δημοκρατίας (ἔπονται τὰ γνωστὰ πέντε ὀνόματα), ὅτι ὁ Μάρκος Γραδίνικος, πρεσβύτερος, ὁ Μάρκος Φραδέλλος, καὶ Γαβριὴλ Δελαβοῦδος (Delabado), κάκιστοί τε καὶ παρνομώτατοι προδότες τῆς Ἑνετικῆς Κοινοῦτος, νὰ ἀχθῶσιν ὁμοῦ καὶ συγχρόνως εἰς τὴν Δουρικὴν Πλατεῖαν, ἐκεῖ δὲ ν' ἀποκεφαλίσθωσιν ἄχρι θανάτου (taliter quod moriantur). Ὁ μὲν Μάρκος Γραδίνικος θέλει σταθῇ ἐν τῷ μέσῳ, οἱ δὲ ἑτεροὶ δύο εἰς τὰς πλευράς αὐτοῦ. Τὰ ὑπάρχοντα τῶν

τριῶν τούτων, κινητὰ τε καὶ ἀκίνητα, μεταδίδουσιν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς κυβερνήσεως ».

« Ἀπεφάσισαν προσέτι ὅτι, ἐκτελεσθείσης τῆς παρούσης καταδίκης, οὐδεὶς τῶν ὑπηκόων, εἰς οἵανδήποτε τάξιν ἂν ἀνήκῃ, θέλει τολμήσῃ νὰ μετακινήσῃ ἀπὸ τῆς Πλατείας τὰ πτώματα, ἢ τὰς κεφαλὰς ἐνὸς ἢ πάντων τῶν εἰρημένων προδοτῶν, χωρὶς ἀδείας τῶν Ἐπιτρόπων. Ὁ παραβάτης θέλει τιμωρηθῇ διὰ τῆς ἀποκοπῆς μιᾶς τῶν χειρῶν (sub pena perdendi manum) ».

Τὴν καταδίκην ταύτην διεδέχθησαν ἀδιαλείπτως ἑτεραι πολλαί, μάλιστα μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Ρεθύμνης καὶ τῶν Χανίων, ἧτις συνέβη μετ' οὐ πολὺ. Ὁ Παῦλος Κουϊρένος, συλληφθεὶς εἰς Ρεθύμνην, ἤχθη εἰς Χάνδακα καὶ ἐκατατομήθη. Τὴν ἐπιούσαν ἐκατατομήθησαν τρεῖς ἑτεροὶ, Λεονάρδος ὁ Γραδίνικος, Βαράλδος, ὁ Ἰκωνάκης 'Ρίτσος, καὶ ὁ Γεώργιος Μολίνος. Δύο δὲ περιπλέον μετὰ τινος ἡμέρας, ὁ Ἀνδρέας Παντολέος καὶ ὁ Μάρκος Καρνέρος. Ἀκολουθῶντες τέσσαρες ἑτεροὶ, ὁ Ἀντώνιος Βάρδος μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Γεωργίου, ὁ Πιολάτος Μουδάτσος καὶ τὶς ἀκατονόμαστος. Τὰ κτήματα τούτων ἀπάντων ἐδημεύθησαν. Τὸ δ' ἔργον τοῦ πελέχους ἔθελε βεβαίως, χάριτι καὶ ἐλέῳ τῶν Πληρεξουσίων, παραταθῇ καὶ περαιτέρω, χωρὶς τῆς ἀναλπίστου σωτηρίας τινῶν ἐκ τῶν κορυφαίων διὰ παραδόξου ἀποδράσεως. Οἱ δύο ἀδελφοὶ Τίτος καὶ Γεράρδος Βενιέροι, ὁ Φραγκίσκος Μουδάτσος, ὁ Βερβολομαῖος Γριμάνης μετὰ δύο τοῦ υἱῶν, ὁ Πέτρος Γαλλίνος, ὁ Τίτος Γραδίνικος, καὶ πλείστοι ἄλλοι ἐπέτυχον νὰ ὑπεκφύγῃσι τὸν θάνατον, ἀποδράσαντες καὶ τῆς φυλακῆς καὶ τῆς νήσου διὰ νυκτός. Οὗτοι, καταφυγόντες, οἱ μὲν εἰς Χίον παρὰ τοῖς Μακονέσιν, οἱ δὲ εἰς Ῥόδον παρὰ τοῖς Ἰππόταις τῶν Ἱεροσολύμων, ἄλλοι δὲ εἰς Γενέδαν καὶ Κωνσταντινούπολιν, ἔτυχον φιλανθρώπου συνδρομῆς (1). Ἀλλ' ἡ Ἑνετικὴ κυβερνήσις, μὴ ἐξαρκουμένη εἰς τὴν παντελὴ δήμευσιν τῆς περιουσίας των, τὴν μὲν κεφαλὴν ἐκάστου αὐτῶν ἐκήρυξεν ἀργυράνητον ἀντὶ τριακοσίων ὑπερπύρων, αὐτοὺς δὲ ζῶντας καταδίκασεν εἰς ἰσόβιον ἐξορίαν οὐ μόνον ἐκ τῆς πατρίδος, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὅλης τῆς Ἑνετικῆς ἐπικρατείας.

Εἴπομεν, ὅτι τὸ ἔργον τῆς μαχαίρας διέκοψεν ἡ συγῆ. Μήπως ἐντεῦθεν ἐσυμπέρανεν ὁ ἀναγνώστης τὴν ὕψισιν τῆς ὀργῆς; Ἠπατήθη. Ὁ λόγος ἦτο μόνον περὶ κορυφαίων. Δεκατισθείσης ἀπαξ τῆς τάξεως τῶν εὐπατριδῶν, ἐπῆλθε καὶ ἡ φορὰ τῶν γυναικῶν. Ἀπὸ τοῦ νῦν ἕκαστος μὲν κατὰ συνέχειαν ἔχει ἴδιον μαρτυρολόγιον. Ἀρέπονται ἀκουράστως

(1) Ἐνα τῶν φυγάδων τούτων, τὸν Ἰωνάκην Μουδάτσον, εἰρίσκομεν τῷ 1381 Αἰσικητῇ τῆς Γενέδου, εἰς ὑπηρεσίαν τῆς Ἑνετίας. Ἀπειθήσας αὐτοῦ τῇ Συγκλήτῳ ἧτις διέταξε τὴν μετάδοσιν τῆς νήσου πρὸς τοὺς Γενουίτας, ἐπέτυχεν ν' ἀναγκασθῇ παρὰ τῶν ἐγκατοίκων ἡγεμόν. Ἀλλ' ἐπέβη ἀναγκασθεὶς νὰ ὑποταγῇ καὶ συνθηκολογήσας μετὰ τῶν Ἑνετῶν, ἔλαβε μετ' ἐαυτοῦ μέγα μέρος τοῦ πλουτοῦ τῆς Γενέδου, καὶ μετανάστη εἰς Κρήτην. Οἱ λοιποὶ τῶν νησιωτῶν κατοικήθησαν εἰς Εὐβοίαν.

ζωαί, ἀλλὰ τὸ πλεῖστον ζωαί ἰδιωτῶν ἀκατονομάστων. Μετὰ τὸν ἐντιμον θάνατον τῆς μαχαίρας, ἡ ἀγενὴς ἀγχόνη.

α Γαληνότατε Κύριε, (γράφουσιν οἱ Πληρεξούσιοι πρὸς τὸν Λαῶκα Ἑνετίας), γνωστά σοι παρ' ἡμῶν ἐγένοντο τὰ ἐν Κρήτῃ διαπραχθέντα μέχρι τοῦ νῦν. Πρέπον ἐπὶ τοῦ παρόντος κρίνομεν νὰ παρασυνάψωμεν καὶ ὅσα ἕτερα διαπραχθήσαν ἄχρι τῆς 15 τοῦ παρελθόντος Ἰουλίου, καθ' ἣν ἐννέα προδόται ἀπεκεφαλίσθησαν. Τῇ ἐπιούσῃ, 16 τοῦ αὐτοῦ μηνός, ἀπεκεφαλίσθησαν ἡμετέρα διαταγῇ τρεῖς, δύο δὲ ἀπηγχονίσθησαν. Καὶ τὸν μὲν Ἀντώνιον Μοντέλλον ἐξωρίσαμεν ἐπὶ ἑν ἔτος, τὸν δὲ χρυσοχόον Μισχολέον Σολόπουλον ἐπὶ δύο ἔτη. Εἰς ἄλλας ἐπισυνημμένας ἐπιστολάς περιέχονται τὰ ὀνόματα καὶ αἱ καταδίκαι ἀπάντων τῶν μελῶν τοῦ γένους τῶν Γραδινίκων, καὶ τοῦ γένους τῶν Βενιέρων, ἔτι δὲ αἱ δικογραφίαι τῶν τέκνων ἐννέα προυχόντων καὶ κυριωτέρων προδοτῶν, ἔτι δὲ αἱ καταδίκαι τῶν υἱῶν ἐτέρων τινῶν φυγοδίκων, εἰς τὸ κεφαλικὸν τίμημα ὑποβληθέντων. Ἰσαύτως, ἐν ἐπιστολῇ προηγουμένῃ, ἐσημειώσαμεν σοι τὸν κατάλογον τῶν τιμαρίων, ὅσα μέχρι τοῦδε ἐδημεύσαμεν εἰς ὄφελος τῆς Γαληνότητός σου. Νῦν δ' ἐπισυνάπτομεν τὰ ὀνόματα ἐτέρων δημευθέντων κτημάτων καὶ καθαλλαριῶν. — Ἐκ Χάνδακος, 2 Αὐγούστου β.

Ἀλλοι ἐντεῦθεν, ὅτι τὸ πλεῖστον βάρος τῆς εὐθύνης καὶ τῆς Ἑνετικῆς ἐκδικήσεως ἔπεσεν ἐπὶ δύο οἴκους, τὸν τῶν Γραδινίκων καὶ τῶν Βενιέρων, οἵτινες κατ' ἀλήθειαν ἀπέδωκαν οἱ πολυαριθμώτεροι ἄλλα καὶ ἰσχυρότεροι τῆς νήσου, μάλιστα ἀπὸ τῆς περιφρήμου Συνθήκης τοῦ Ἀλεξίου Καλλέργου καὶ ἐρεξῆς. Ἡ Σύγκλητος, ἀποτυχοῦσα περὶ τὴν ἐκαστόμην, ἦν ἐπεφύλαττε κατὰ τῶν ἀρχηγῶν τῶν οἴκων τούτων, δραπετευσάντων, ὡς εἴρηται, εἰς Χίον καὶ Ῥόδον, διέταξεν εἰς ἀμοιβὴν τὸν ἐξοικισμὸν ἀνθρώπων τῶν δύο οἰκογενειῶν. Ἐξάγεται δὲ τοῦτο ἐκ τῆς ἐξῆς τῶν Πληρεξουσίων ἐπιστολῆς.

α Γαληνότατε ! γνωστοποιούμεν τῇ Λουκιῇ Ὑψηλότητί σου, ὅτι, πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ κατὰ τοῦ γένους τῶν Γραδινίκων καὶ Βενιέρων ἐντάλματός σου, αὐτῶν, δηλαδή, οἵτινες κατέκον ἐπὶ ἀνταρσίας τὴν πόλιν τοῦ Χάνδακος, ἰδοὺ ἀποστέλλομεν δεσμίους εἰς Ἑνετίαν πάντας ὅσων τὰ ὀνόματα ἐν τῷδε τῷ γράμματι ὑποσημειοῦνται. Εἰς δὲ πρὸς τινα μέλη τῶν οἴκων αὐτῶν, οἷον νήπια ἄρρωστα, ἢ καχικτικά, ἢ ἐγκύους γυναῖκας, ἐπειδὴ ἀνίκανα εἶναι ταῦτα κατὰ τὸ παρὸν νὰ συνθαλάσσοπορήσωσι, διωρίσαμεν ν' ἀφίσωσι τὴν Κρήτην μετὰ ἐπτάμηνον προθεσμίαν. Ἀποστέλλομεν συγχρόνως τὰ τέκνα τῶν Δέκα ἀρχιπροδοτῶν, οἵτινες ὤφειλον ἡμῖν τὴν ἐπιτροπείαν ἱκανοποιήσιν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὰ τέκνα ἐτέρων τινῶν, μέρος τῶν ὁποίων ἐπαθόν ἤδη τὸ ἀντίποινον τῆς προδοσίας. Σημειώ-

μεν ἐνθάδε καὶ τὰ ὀνόματα τῶν φυγοδίκων, καθ' ὧν ἐξεδώκαμεν ἤδη τίμημα κεφαλικόν. Οἱ ἐπίλοιποι θέλουσι παρουσιασθῇ ἐντὸς τῆς τεθειμένης προθεσμίας πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς τιμωρίας των. Τὰ δὲ περὶ τῆς ἐκτελέσεως ταύτης εἰς ἐπομένας ἐπιστολάς. Ἐκ Χάνδακος, 2 Αὐγούστου β.

Ἐνῷ ὁ πυρετώδης οὗτος διωγμὸς ἐπικράτει, πανηγύρεις καὶ τελεταὶ ἐψηφίζοντο παρὰ τῶν καθιδρυθεισῶν ἀρχῶν. Ὁ Πέτρος Μωροζίνης (ΟΖ') ἐξέδοσε θέσπισμα, φέρον ὡς ἐγγιστα τὰς ἐρεξῆς διατάξεις:

α Βουλόμενοι ἡ Αὐτοῦ Ἑντιμότης ὁ Λαῶς καὶ οἱ σύμβουλοί του Λαυδοδίκος Μολίνος καὶ Νικόλαος Κιδρανὸς ν' ἀποδώσωσι χάριτας τῷ Κυρίῳ καὶ Σωτῆρι Ἰησοῦ Χριστῷ, τῇ μακαρίᾳ Περθένη Μαρίᾳ, καὶ τῷ Εὐαγγελιστῇ καὶ προστάτῃ Μάρκῳ, ὅτι ἀπῆλλαξαν τὴν νήσον ἀπὸ τῆς ἀποστασίας καὶ τοῦ λοιμοῦ, θεσπίζουσιν ὡς ἐξῆς: Α'. Εἰς μνήμην αἰωνίαν, θέλει τελεῖσθαι καθ' ἐκάστην 10 Μαΐου ἐνιαυτοῦς λιτανεῖα, ἐν ἣ περυσυθήσεται σύμπας ὁ κληρὸς τοῦ Χάνδακος μετὰ τῶν Γραικῶν Παπάδων. Β'. Εἰς χαρὰν καὶ ἀγαλλίασιν τῶν πιστῶν ὑπηκόων τῆς Αὐθεντείας, τελεσθήσονται κατὰ τὸ ἀπόγευμα τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἀγῶνες ἵππικοί, κανονισθησέμενοι ὑπὸ τῶν κατὰ καιροὺς Λουκῶν. Γ'. Ἡ δικάτη Μαΐου κηρύττεται ἐπίσημος καὶ ἐορτάσιμος, ὡς τοιαύτην δὲ θέλουσιν ἅπαντες, ὑπὸ ποινὴν αὐστηράν, πανηγυρίζει αὐτήν β.

Κατὰ δυστυχίαν, οὔτε ὁ λοιμός, οὔτε ἡ ἀποστασία εἶχον ὀλοτελῶς ἐκλείψει. Μετ' ὀλίγον, ὁ Λουκῖνος Δελβέρμης ἀπέπλευσε, λαβὼν εἰς βραδείον διὰ χειρὸς τοῦ Μωροζίνου ὀδοκαπλῆν ὕψους κοκκινόσφαις. Ὁ δὲ πολυπαθὴς Λεονάρδος Δάνδολος, ἀνακληθεὶς εἰς Ἑνετίαν, ἐτιμήθη παρὰ τῆς Συγκλήτου διὰ περιφανῶν καὶ ἐπιζήλων ἀξιοματιῶν. Τοιοῦτον τέλος, νομιζόμενον τοῦλάχιστον, ἔλαβεν ἡ ἐξιστορουμένη ἐπανάστασις.

Ἡ δὲ ἐπανάκτισις τῆς Κρήτης ἐπανηγυρίσθη εἰς Ἑνετίαν ἱεροπρεπῶς ἐνταυτῷ καὶ κοσμικῶς. Καὶ πρῶτον μὲν ἐψάλη ἐν τῇ μπτροπόλει τοῦ Ἁγίου Μάρκου τριήμερος Εὐχαριστία, παρόντων τοῦ Λουκῶ, τοῦ Πέτρου, βασιλέως Κύπρου, καὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Λουκῖνου. Εἶτα δὲ, ἐπὶ τρεῖς ἀκολούθους ἡμέρας, ἐτελέσθησαν ἀγῶνες δημοῖοι, χάριτες ἀπενεμήθησαν κταδίκους, καὶ ἐλεημοσύναι τοῖς ἀπόροις διενεμήθησαν. Οὐδὲ παρέλιπε καὶ κατὰ ταύτην τὴν πανηγύριν ὁ Ἀρετίνος ποιητὴς νὰ ἐξυμνήσῃ εἰς καθαρύουσαν λατινικὴν τὴν νίκην τοῦ φίλου τοῦ Λουκῖνου κατὰ τῶν Γραικῶν, ὡς περιφρονητικῶς, ἐκάλει τοὺς ὁμοειθεῖς Λεοντίου Πλάτου τοῦ διδασκάλου του. Καὶ ὁμοῦς (φαίνεται σχεδὸν ἀπίστευτον), ὁ Πατράρχης διέμεινε τότε εἰς Ἑνετίαν ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ συμμελετῆσαι μετὰ τοῦ διαπρεποῦς τούτου ἑλληνιστοῦ τοὺς φιλελευθέρους ὕμνους τοῦ Πινδάρου, καὶ τοῦ Αἰσχύλου τοῦ Πέρσεως!

Ἐσπευδε δ' ἐντοσούτῳ ἡ Κυβέρνησις νὰ διαβιβάσῃ καὶ πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς χριστιανισμοῦ ἐπίσημον τὴν χαρμόσυνον ἀγγελίαν τῆς νίκης, καὶ τὴν διὰ θανάτου, ἢ δι' ἐξορίας καταστροφὴν τῶν ἀνταρτῶν. Συνεχάρησαν αὐτῇ ἅπαντες οἱ πολιτάρχαι καὶ βασιλεῖς ἀντεπιστάλλοντες φράσεις τιμητικούς, καὶ, κατὰ τὸ τότε ἔθος, ὑπερόγκους ἐπαίνους. Ὁ Κάρολος Δ', αὐτοκράτωρ καὶ Βοημίας Ῥήξ, ὁ Λουδοβίκος Οὐγγρίας, ἡ Ἰωάννα, βασίλισσα Ἱεροσολύμων καὶ Σικελίας, ὁ ψωμοζήτης ἐκεῖνος Ῥοβέρτος, Ἰμπεράτωρ Κωνσταντινουπόλεως, Ἀχαΐας δὲ καὶ Ταράντου Πρίγκιψ, ὁ Οὐρβανὸς Ἐπίσκοπος, Δούλος τῶν Δούλων τοῦ Θεοῦ, συνερίσθησαν ἀλλήλοις τὴν πλείονα ν' ἀποπέμψῃ πρὸς τὸν Ἰψιστον δοξολογίας διὰ τὸν θρίαμβόν τῶν Ἑνετῶν καὶ τὴν ἐξολοθρευσιν τῶν ἀποστατῶν.

Τάχα ὁ λεγόμενος γραμματεὺς καὶ διερμηνεὺς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὁ ἀλάλθαστος καὶ ἀναμάρτητος Πάπας, τάχα πέποιθεν, ὅτι καταβληθείσης τοιοῦτατρόπως τῆς ἀποστασίας, στρεωθεΐσης οὕτω τῆς τυραννίδος ἐν Κρήτῃ, (*validum fundamentum positum*, ὡς ἐκφράζεται, μακκρίζων τὰ τρόπαια τῶν Ἑνετῶν), οὐδέποτε πλέον ἡ δεσποτεία τῆς Δημοκρατίας ἤθελεν ἐν ἐκείνῃ τῇ νήσῳ διαταραχθῆ;

Τὴν πεποιθησὶν του ταύτην, (ἂν συνέλαβεν εὐλικρινῶς ταιαύτην πεποίθησιν), θέλουσι ἑκσανίσσει τὰ ἐκτεθησόμενα εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον (1).

ΣΠ. ΖΑΜΠΕΛΙΟΣ.

Ο ΥΠΟΧΟΝΔΡΙΑΚΟΣ.

— 000 —

Διήγημα ἱστορικόν.

(Συνέχ. καὶ τέλος. "Ἰδε φυλλάδ. 213.)

— ὦ ἰατρέ μου! πῶς νὰ σὲ ἀποδείξω τὴν εὐγνωμοσύνην μου; Αὐτὴ σου ἡ ὑπηρεσία δὲν ἔχει ἀμοιβήν. Καὶ τρεῖς χιλιάδας δραχμαὶ εἶμαι εὐχарιστημένος νὰ ἐξοδῶσω, φθάνει μόνον νὰ ἰατρευθῶ.

— Ἄν καὶ εἶμαι σχεδὸν βέβαιος περὶ τῆς θεραπείας σου, δὲν θέλω ὁμῶς νὰ σὲ δώσω ἐλπίδας. Μάθε λοιπὸν ὅτι ἐάν δὲν ἐκτελέσῃς κατὰ γράμμα τὰς παραγγελίας μου, εἶναι πολλὰ πιθανόν ν' ἀποτόχῃ. Διὰ νὰ ἐνεργήσῃ καλῆτερά τὸ ἱατρικόν, ἰδοὺ τί πρέπει νὰ κάμῃς: νὰ μείνῃς ὁλόκληρον τὴν ἡμέραν εἰς τὴν κλίνην, καὶ νὰ κλείσῃς καλὰ καλὰ τὰ παράθυρα καὶ τὰ παραπετάσματα. Μὲ τὸ ὑπόσχου;

— Ἐννοεῖται. Τὸ δὲ ἱατρικόν; εἰπέ με το.

— Δὲν εἶναι ἀναγκαῖον: πιθανόν μάλιστα νὰ βλάψῃ ἐάν σὲ τὸ εἰπῶ.

— Θὰ πονέσω πολὺ; Καὶ ὁμῶς τί νὰ γείνη; προτιμῶ τὸ θάνατον παρὰ ζῶην με στραβὸν κεφαλή.

— Μὴν φοβεῖσαι: ὑπομονὴ μόνον καὶ ὑπακοή.

— Τὸ δὲ ἱατρικόν; . . .

— Ὅταν ἰατρευθῇς σὲ δίδω τὸν λόγον τῆς τιμῆς μου ὅτι θὰ σὲ τὸ εἰπῶ.

— Θὰ εἶναι ἐσωτερικόν, ἢ ἐξωτερικόν;

— Καὶ τὰ δύο: τὸ μὲν ἐσωτερικόν εἶναι προ- παρασκευαστικόν, τὸ δὲ ἐξωτερικόν, ἀποτελεσματικόν.

Καλὸν δὲ νὰ μάθῃ ὁ ἀναγνώστης ὅτι τὸ ἱατρικόν τοῦτο δὲν ἦταν οὔτε ἐπικίνδυνον οὔτε δύσκολον: τρία καταπότια ἐξ ἀλεύρου τὴν ὥραν, κατάπλασμα εἰς τὸν λαμὸν ἐξ ἀπλοῦ ἄρτου, καὶ ὀλίγον λαύδανον ὡς πρᾶντικόν, ἰδοὺ ὅλος ὁ τρόπος τῆς θεραπείας, τὸν ὁποῖον ἀνεκάλυψα τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Τοιαύτη λαμπρὰ ἀνακάλυψις δὲν ἔγινε βεβαίως ποτέ. Ὅτε δὲ μὲ ἤρώτα καὶ μ' ἐξαναηρώτα, ἐγενόμην σοβαρώτερος, ἔβηχα, ἀπεκρινόμην μὲ μισόλογα, ἢ συνεζήτηουν ἐν ἐκτάσει. Κατέπειθα δὲ πάντοτε τὸν ἄρρωστόν μου ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θὰ ἐπανήρχετο ἡ κεφαλὴ του. Εἶχον σχεδὸν τὴν βεβαιότητα ὅτι τὰ καταπότια, τὸ κατάπλασμα καὶ τὸ λαύδανον θὰ ἐπανήρουν θαυμασίως εἰς τὴν φαντασίαν του. Ὑπεσχέθην δὲ νὰ ἐπανέλθῃ τὴν ἐπιούσαν. Ὅτε ὁμῶς ἀνεχώρητα τόσῳ πολὺ ἐγέλων καθ' ὁδόν, ὥστε ἐφαινόμην ὡς τρελός. Κυρία τις τὴν ὁποίαν ἐγνώριζα ἰδοῦσά με, διέδωκεν ὅτι ἐπεριγέλων τοὺς ἀθηνεῖς μου.

Ἀπόκειται εἰς τοὺς φιλοσόφους νὰ ἐξηγήσωσιν, ἂν δύνανται, τὴν ἀπίστευτον αὐτὴν φαντασιοκοπίαν: εἰς αὐτοὺς μένει νὰ εἰπῶσι πῶς ὁ ἄνθρωπος παραλογίζεται τόσῳ λογικῶς, καλεῖ ἱατρὸν χάριν ἀθηνείας τὴν ὁποίαν δὲν ἔχει, δὲν βλέπει ὅτι εἶναι καταφθνὲς, ἀπιστεῖ καὶ εἰς αὐτὰς τὰς αἰθεήσεις του, καὶ πιστεύει ὅτι ἡ κεφαλὴ του εἶναι δεξιὰ ἐνῷ εὐρίσκεται ἀριστερά. Ὁ στραβολαίμης φίλος μου εἶχεν ἀκερκίαν τὴν ὄρασίν του, καὶ ἦτο εὐρωστός καὶ ἀκμαῖος: ἡ δὲ ὑποχονδρία του δι' ἐνός μόνου τρόπου ἐφανερύτο, διὰ τοῦ παραλογισμοῦ.

Τὴν ἐπιούσαν περὶ τὴν ἐνδεκάτην, ἤλθον καὶ πάλιν εἰς τὴν οἰκίαν του: πρῶτον δὲ ἀπῆντησα τὸν μαῦρον: οἱ ὀφθαλμοὶ του ἔλαμπον ἀπὸ ἱλαρότητα, καὶ τὸ στόμα του ἦτον ἑταιμον νὰ κηγχάσῃ. Ἐνόησα λοιπὸν ὅτι πάντες οἱ πλησιάζοντες αὐτὸν ἐπασχον ὅτι καὶ ἐγώ, καὶ ὅτι ὁ ταλαίπωρος Γεώργιος δὲν ἀντέτεχεν εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ γελάσῃ.

— Ἄ! Ἄ! Ἄ! ἀνέκραξεν ὁ μαῦρος, προσπαθὼν νὰ μὴ γελάσῃ δυνατὰ, ἀλλὰ μὴ κατορθόνων αὐτό: ἀφέντη δικάμου . . . ἀπάνου . . . κάτου . . . κεφαλὴ δεξιὰ . . . ῥούχα ἀνάποδα . . . ἀλλόκοτο . . . ἀλλόκοτο!

Καὶ ταῦτα λέγων ἔστρεψε πολλαχῶς τὰς ἄκρας τοῦ ἐνδύκατός του, τὸ ἐκόμδον με ὁρμήν, ἀλλὰ δὲν κατώρθωνε νὰ μ' ἐξηγήσῃ τὴν ἰδέαν του. Ἐλθὼν δὲ εἰς τὸν κοιτῶνα τοῦ Νικοδήμου, εἶδον θέαμα ἀλλοθὺς κωμικώτατον.

Εἶχον φέρει τὸ πρόγευμα καὶ ἀποθέσει αὐτὸ εἰς

(1) Τὸ ἀποσπασμα ἐκ τῆς ἀνεκδότου συγγραφῆς « Πέδη τῆς Κρήτης ἐπὶ Ἑνετῶν » λήγει ἐνταῦθα.